

Kulturminneundersøkelser Rávdnjevággi/ Finnheia, Sállir/Kvaløya, Tromsø kommune Geassi/Sommeren 2018

Ved Stine Benedicte Sveen og Elin Anna Labba

SÁMEDIGGI
SAMETINGET

Ávjobárgaiddnu 50
9730 Karasjok/Kárášjohka
Telefon +47 78 47 40 00
samediggi@samediggi.no
www.samediggi.no

Sámediggi 2018

© Sámediggi 2018

Forsiden: Skogfunksjonær Hilbert Helgesens fotografi fra 1909 viser et reingjerde, gammer og stabbur på det som ser ut til å være Finngamheia. Gammen ytterst på høyderyggen er trolig gammetuft ID 240989-34, som skal ha vært bebodd rundt denne tiden. Gammene og stabburet på den lavereliggende ryggen er trolig fortsatt ikke registrert, men ligger innenfor sommerboplasslokaliteten ID 240989. © Norsk skogmuseum.

ISBN: 978-82-91200-31-6

Layout og trykk: Bjørkmanns, Alta

Miljøfyrtårn®

INNHold

1	Innledning	4
2	Bakgrunn	5
3	Kildematerialet	6
3.1	Skriftlige kilder og fotomateriale.....	6
3.2	Muntlige overleveringer.....	6
3.3	Tidligere kulturminneundersøkelser.....	6
4	Prosjektet	7
5	Det arkeologiske feltarbeidet	8
5.1	Gjennomføring.....	8
5.2	Fosfatanalysen.....	9
6	Kulturminner og kulturmiljøer	11
6.1	Registrerte kulturminner.....	11
6.2	Avgrensning av sommerboplassen.....	14
6.3	Finnheia nord.....	17
6.4	Finnheia sør/Finngamheia.....	24
6.5	Finnheia vest.....	30
7	Intervjuundersøkelsen	33
8	Intervju med renskötande samer på svensk sida	33
8.1	Inledning.....	33
8.2	Metod.....	33
8.3	Platsnamn.....	35
8.4	Flytting.....	35
8.5	Boplatser, familjer og vardagsliv.....	38
8.6	Rengården.....	42
8.7	Handel och relationer till de bofasta och andra samer.....	43
8.8	Jojk från Sállir.....	45
8.9	Bruken av och förhållandet till området efter 1922.....	45
8.10	Muntliga källor.....	48
9	Muntlige overleveringer i Kittifamilien på Sállir/Kvaløya	49
9.1	Kittifamiliens reindrift.....	49
9.2	Om tidligere reindrift og Finnheia.....	50
9.3	Om kontakt med bygdefolk.....	51
10	Muntlige overleveringer i Håkøybotn	52
10.1	Gården.....	52
10.2	Om reindriftssamer og fastboende.....	52
10.3	Om kulturminner og Finnheia.....	54
11	Tidsdybde og landskapsbruk	55
11.1	Sammenfatning landskapsbruk.....	55
11.2	Tidsdybde.....	56
12	Vurdering av verneverdi	57
12.1	Nasjonal verneverdi.....	57
12.2	Vitenskapelig verdi/kildeverdi.....	57
12.3	Tvangsflyttingen som nasjonal historisk hendelse og tidsskille.....	58
12.4	Identitetsverdien.....	59
	Litteratur.....	60
	Øvrig intervjumateriale.....	62
	Rapporter.....	62
	Uttalelser.....	62
	Lenker.....	62

1 Innledning

Fig. 1: Utsikt over Rávdnjevággi og sommerboplassen, som strekker seg over hele bildet. Toppen av Finnheia til venstre, Finngamheia midt i bildet. Rávdneluokta/Straumbukta midt i mot. Foto: Stine B. Sveen, Sametinget.

Denne rapporten er resultatet av et feltarbeid og en intervjuundersøkelse tilknyttet den gamle reindriftssamiske sommerboplassen i Rávdnjevággi/på Finnheia på Sáallir/Kvaløya i Tromsø kommune. Det foreligger planer om å etablere et helårig reiselivsanlegg med alpinbakker, hotell og hytteby (Arctic Center) på og ved sommerboplassen.

Sommerboplassen er en stor lokalitet med godt bevarte gamle boplasser, reingjerdeplasser og andre kulturminner som strekker seg over hele høyderyggen på toppen av Finnheia (fig. 1). Vi har registrert 43 enkeltminner så langt, men vi kjenner til flere. Sommerboplassen er ikke fullstendig undersøkt. Den er i dag uberørt av inngrep.

Vi har en rekke historiske og etnografiske kilder og et fotomateriale som samlet gir oss et usedvanlig godt bilde av livet på sommerboplassen. Vi vet hvem som bodde i de siste gammene som var i bruk. De siste beboerne ble alle sammen portrettert. Gammene ble fotografert innvendig og utvendig. Stabbur, stillas og reingjerder ble tegnet og fotografert. Deler av denne dokumentasjonen ble foretatt av norske skogfunksjonærer og brukt av den norske staten som bevisførsel for at reindriftssamene ("svenske flytlapper") ødela skogen (Barth 1915, Ruden 1911).

Med reinbeitekonvensjonen av 1919 mistet reindriftssamer med svensk statsborgerskap store beiteområder i Troms, blant annet på øyene. Dette representerte et brudd i levemåte, kunnskaps-overføring og i de sosiale båndene til kystbefolkningen i Norge. Reindriftssamene i Rávdnjevággi snakket samisk og noe finsk og norsk. Svensk var det språket de behersket minst.

1922 er siste året sommerboplassen i Rávdnjevággi/på Finnheia var i bruk. I 1923 ble befolkningen tvangsflyttet og spredt rundt på forskjellige områder i Sverige. Siden slutten av 1960-tallet har etterkommerne besøkt den gamle sommerboplassen på norsk side, de siste årene hver sommer.

Takk til Elin Anna Labba for godt samarbeid og for det flotte arbeidet med intervjuene på svensk side. Det meste av dette er ikke tidligere publisert og kjent. Takk til Jon Gunnar Blom og Inga Malene Bruun for godt samarbeid i felt.

Takk til alle på svensk og norsk side som har møtt oss med åpenhet og ønske om å viderebringe det dere husket og visste om Rávdnjevággi.

Takk også til Norsk skogmuseum, Nordlandsmuseet og Tromsø Museum for fotomaterialet vi har fått bruke, og til fotograf Bård Løken ved Norsk skogmuseum for det fine arbeidet med Hilbert Helgesens bilder.

Stine Benedicte Sveen
Romsa, 30.08.2018

2 Bakgrunn

Sametinget har i 2018 gjort § 9-undersøkelser etter kulturminneloven i forbindelse med to detaljreguleringsplaner tilknyttet Arctic Center. Arctic Center A/S tar sikte på å utvikle fjell- og heiområdet ved Håkøybotn i Tromsø kommune til en helårig reiselivsdestinasjon. Konseptet er bygd opp rundt et alpinanlegg ned fjellet lille Blåmann og hotell- og hyttebebyggelse på Finnheia.

Planarbeidet går tilbake til 1980-tallet. Det foreligger en godkjent reguleringsplan for Finnheia stadfestet av Miljøverndepartementet i 1988 etter en innsigelsesrunde i forhold til samiske kulturminner og reindrift. Den gamle planen omfatter kun et hotell og alpinanlegg. Planen er ikke avklart i forhold til kulturminner. Departementet la imidlertid to premisser til grunn for den videre behandlingen av kulturminnene: 1) forholdet til kulturminnene skal avklares på bebyggelsesplannivå 2) de samiske kulturminnene på Finnheia skal bevares.

På 2000-tallet ble planarbeidet gjenopptatt. Det ble vedtatt en bebyggelsesplan for alpinanlegget (stadfestet av Miljøverndepartementet i 2008). Detaljreguleringsplanen for nedre del av alpinanlegget vil erstatte den nederste delen av denne. Detaljreguleringsplanen for Finnheia alpinlandsby innebærer en videreføring av det tidligere planlagte hotellområdet på toppen av Finnheia. I tillegg planlegges utbygging av en alpinlandsby og flere hundre hytter i skråningen ned mot Håkøybotn.

Tromsø kommune har vedtatt bevaring av de samiske kulturminnene på Finnheia gjennom kommuneplanens arealdel. Hensynssonen for bevaring av kulturmiljøet på Finnheia er i overensstemmelse med boplass- og gjerdelokaliteten registrert i forbindelse med årets feltarbeid (Askeladden-id 240989).

3 Kildematerialet

3.1 Skriftlige kilder og fotomateriale

Kulturminnene i Rávdnjevággi/på Finnheia tilhører en stor, reindriftssamisk sommerboplass dokumentert i en rekke historiske og etnografiske kilder fra 18- og 1900-tallet¹. Reinbeite-kommisjonene av 1907 (red. Qvigstad & Wiklund 1909) og 1913 gir opplysninger om så vel datidens som eldre drift og bosetting, samt om familier og flokkstørrelse. Fra den siste perioden boplassen var i bruk har vi beskrivelser og fotodokumentasjon av reingjerdene og gammene som stammer fra norske skogfunksjonærer (Barth 1915, Ruden 1911). Skogfunksjonærene jobbet for datidens Statskog og fotomaterialet oppbevares hos Norsk Skogbruksmuseum. Bildene er av høy kvalitet.

Den svenske etnologen, forfatteren og illustratøren Ossian Elgström skildret og fotograferte dagliglivet og den materielle kulturen på boplassen under besøk i samme tidsrom (Elgström 1919, Elgström 1922). Han beskriver i detalj hvor de ulike familiene bodde på boplassen. Elgström fotograferte alle gammene både innvendig og utvendig samt alle beboerne. Hans materiale fins i en egen samling i Nordiska muséet i Stockholm.

3.2 Muntlige overleveringer

Det er muntlige overleveringer om boplassen i Rávdnjevággi i reindriften på både svensk og norsk side og i de nærmeste bygdene. Dette blir presentert i et eget kapittel. En del overleveringer er tidligere nedfelt i Lars Walkeapää sin bok om Könkämäsamenes historiske flyttinger til Norge (2009). Her formidler Walkeapää kunnskap han tilegnet seg gjennom intervju og feltstudier fra slutten av 1960-tallet og over flere tiår. Han skriver inngående om Sáallirjohtit, eller siidaene som flyttet til Sáallir/Kvaløya, og om siidaslektene og deres beiteland og flytteveier.

3.3 Tidligere kulturminneundersøkelser

Kulturminnene i Rávdnjevággi ble først undersøkt av samisk kulturminnevern ved Tromsø Museum i 1982 i forbindelse med de første planarbeidene. Det var en dagsbefaring hvor man påviste 11 store og velbevarte gammetufter, en gieddi/reingjerdeplass, en vaskeplass og en sennegressmyr. Etter datidens praksis ble lokalitetene avmerket på kart i målestokk 1:50 000. Man regnet ikke registreringen som fullstendig, men konkluderte med at området måtte undersøkes grundigere en annen gang (befaringsrapport Storm 1982, arkivmateriale Tromsø Museum).

Dette ser ikke ut til å ha skjedd før i år 2000. Da var reguleringsplanen for Finnheia vedtatt, og det aktuelle feltarbeidet var en § 9-undersøkelse i forbindelse med kraftlinja mellom Kvittfjell og Håkøybotn. Sametinget registrerte 12 gammetufter, 1 teltboplass, 1 grav, 1 heller, 2 steinsettinger, 1 bakerovn og 1 gieddi/reingjerdeplass i Finnheiaområdet. Kulturminnene ble merket av som punkt og flater (der det var flere kulturminner) på ØK-kart.

¹ Vi bruker stedsnavnet Rávdnjevággi når vi omtaler kulturminnelokaliteten på Finnheia. Dette er navnet som blir brukt av informantene på svensk side med tilhørighet til boplassen. Rávdnjemuotki bruker vi om områdene fra Finnheia og ned mot Håkøybotn.

I forbindelse med bebyggelsesplanen for alpinanlegget gjorde Sametinget i 2002 en dagsbefaring. Det ble registrert en sieidi/offerstein i fjellsiden opp mot Lille Blåmann. Kulturminnet ble kartfestet med GPS. Av øvrig feltarbeid har Universitetet i Tromsø gjennomført feltkurs for arkeologistudenter på boplasslokaliteten. Feltrapporten (Bruun 2010) var til stor hjelp under årets feltarbeid siden 10 gammetuffer var kartfestet med GPS.

4 Prosjektet

Årets § 9-undersøkelser har bestått av et arkeologisk feltarbeid og en intervjuundersøkelse på norsk og svensk side. Stine Benedicte Sveen har vært prosjektleder. Stine er arkeolog og seniorråddeaddi/ seniorrådgiver ved Sametingets kulturminneseksjon i Troms. Elin Anna Labba har gjort intervjuundersøkelsen på svensk side. Elin Anna er utdannet journalist og forfatter og jobber for tiden med et dokumentasjonsprosjekt om tvangsflyttingene. Stine har gjort intervju på norsk side. Feltlaget har bestått av arkeologene Jon Gunnar Blom, Inga Malene Bruun og Stine. Jon Gunnar har vært digital feltleder.

Det arkeologiske feltarbeidet ble gjennomført i tidsrommet 05.-20.06.18. Intervjuene har pågått i samme tidsrom og ut i august.

Feltarbeidet har bestått av nyregistrering samt kontrollregistrering av tidligere kjente kulturminner. Til tross for omfattende arkivsøk var det vanskelig å få oversikt over omfanget av de tidligere undersøkelsene. De aktuelle planområdene så imidlertid ut til bare å ha vært delvis befart. Uansett lå tidligere feltarbeid 20-30 år tilbake i tid. Det har skjedd en betydelig faglig utvikling hva gjelder kunnskap og metode innen arkeologifaget generelt og innen samisk arkeologi i dette tidsrommet. Nye undersøkelser var altså påkrevd. Vi tok sikte på:

- nøyaktig oppmåling og kartfesting av kulturminnene, for å sikre presise data i Askeladden-databasen og et godt grunnlag for planarbeidet
- å bruke moderne metoder som fosfatanalyse i registrering av gjedder/reingjerdeplasser. Dette var ikke blitt utprøvd tidligere på denne typen kulturminner. Vi hadde opplysninger om at undersøkelsesområdet var tilvokst med skog og antok at det kunne være utfordrende å definere gjerdeplassene ut fra vegetasjonsendring alene.
- å få registrert kulturminner som kunne antas å være underrepresentert i materialet. Ut fra det historiske kildematerialet visste vi for eksempel at det skulle ha vært mange reingjerder i Rávdnjevággi/på Finnheia. Kun én gjerdeplass var registrert i Askadden. Vi visste også at det skulle ha vært geitehold på boplassen, uten at det var registrert noen fjøsgammer. Vi hadde opplysninger om at det skulle ha vært mindre bygg og stillas for oppbevaring av mat og utstyr ved alle gammene. Heller ikke dette var registrert.

- å gjennomføre intervju. Dette var ikke gjort i forbindelse med noen av de tidligere undersøkelsene. Vi antok at det var mye relevant informasjon å hente ved intervjuundersøkelse i forbindelse med Rávdnjevággi/ Finnheia. Det ble lagt opp til en undersøkelse på 6 uker på svensk side og 2 uker på norsk side. Undersøkelsen skulle omfatte folk i reindrifta og i de nærmeste bygdene som hadde tilknytning til eller kunnskaper om Rávdnjevággi.

5 Det arkeologiske feltarbeidet

5.1 Gjennomføring

Feltarbeidet ble påbegynt i begynnelsen av juni, straks det ble bart. Det lå ennå litt snø i fjellsidene. Vi hadde først et oppstartsmøte med Elin Anna på kontoret der vi gikk gjennom området, kulturminnene og formålet med undersøkelsen. Hun ble oss med i felt de første to dagene da vi gjorde en oversiktsbefaring med kjentmann Asbjørn Johansen fra Håkøybotn. Vi hadde også på forhånd gjort intervju som grunnlag for feltarbeidet.

Været var kjølig for årstiden. Temperaturen lå på 3-4 grader og det hyppige bygeværet gikk innimellom over i snø. Vi hadde også mye kraftig vind og fikk god nytte av gapahuken til skilaget i pausene. Vi hadde fått høre at Rávdnjemuotki/Finnheia har en del vær, og det fikk vi erfare. Vi fikk likevel gjennomført arbeidet som planlagt. Fra midten av juni hadde vi selskap av simler med årskalv som beitet på de gamle gjerdeplassene og i liene.

Befaringsforholdene var ideelle i den forstand at kulturminnene vistes godt. Vi var blitt fortalt at det ville være vanskelig å se dem fordi var blitt så tilvokst med skog og kratt. Men gjeddiene/reingjerdeplassene trådte svært tydelig fram i landskapet, grønne mot den ennå visne barmarken rundt seg og med skinnende hvite bjørke-trær. Også gammetuftene og de andre kulturminnene var tydelige. De var imidlertid gjerne omgitt av en del kratt, så vi fikk god hjelp av GPS'en der vi hadde slik kartfesting å gå etter.

Terrenget var enkelt å orientere seg i. Åpent og med åpen bjørkeskog. Myrene var ganske tørre og lett framkommelige, til tross for nedbøren vi hadde. Høydedraget Finnheia der boplass- og gjerdelokaliteten ligger, besto tilsynelatende av en uendelighet av fine rygger og sletter med kulturminnepotensiale. Vi befarte planområdene fra Nordelva og oppover mot Finnheia. Vi befarte også berørte områder med kjente kulturminner utenfor plangrensen, på Sametingets regning. Samlet sett ligger det befarte området mellom Nordelva i øst, fjellfoten i nord, Rávdnjeváhhjohka/Straumselva i vest og kraftlinjetraséen i sør.

I planområdene gjorde vi en fullstendig befarings med systematiske søk og registrering av alle enkeltminner. Vi gjorde også fosfatanalyse. Fosfatprøvene er sendt til analyse ved labben på Institutt for arkeologi ved UiT - Norges arktiske universitet. Utenfor planområdene har vi stort sett gjort kontrollregistrering og kartfesting av tidligere registrerte kulturminner. Til oppmåling og kartfesting har vi brukt Trimble Geo7X med CPOS.

5.2 Fosfatanalysen

Jon Gunnar Blom

Vi har påvist gjeddier/gjerdeplasser ut fra vegetasjonsendring på plasser hvor det har vært naturlig å anlegge dem. Vi har også brukt historiske kilder (inklusive fotomateriale) og informantopplysninger. Ved befaring kunne ingen fysiske spor av gjerdene påvises ved overflateregistrering, men flere steder hadde vegetasjon som er karakteristisk for gjerdeplasser: rik gressvekst, rettvekste bjørketrær og eierbusker. Formålet med å ta fosfatprøver var å få påvist og avgrenset gjerdeplasser for rein og eventuelt geit også med andre metoder enn de visuelle. Siden fosfatanalyse ikke har vært brukt på dette materialet før, fikk vi samtidig testet om metoden egnet seg til dette formålet.

Fig. 2: Inga Malene Bruun og Jon Gunnar Blom tar fosfatprøver av gjeddi/gjerdeplass ID 240989-8. Foto: Stine B. Sveen, Sametinget.

Jordprøvene ble tatt med et jordbor beregnet til formålet (fig. 2). Vi tok prøver fra laget rett under utvaskingslaget (B-horisont). Prøvene ble målt inn med GPS/CPOS (10 cm presisjon)(fig. 3). Grunnforholdene på Finnheia bød på noen utfordringer. Området er preget av større myrområder mellom morenerygger med større og mindre stein. Vi tok i hovedsak ikke prøver i myr. På ryggene var det som regel et tynt torvdekke som gikk rett ned på stein/berg, ofte kun med et tynt utvaskingslag mellom. Det var derfor vanskelig å få ut gode prøver fra utfellingslaget/b-horisont. I enkelte tilfeller ble det besluttet å ta ut prøver av kun utvaskingslaget/nedre del av utvaskingslaget om vi ikke fikk andre gode prøver i et område. I blant var det kun få centimeters forskjell på der man traff rett på stein og der man kunne komme til et dypere lag som holdt utfellingslag.

På grunn av dette ble tidlig klart at å ta prøver systematisk i grid ikke var mulig, og vi gikk heller inn for å ta et tilnærmet snitt gjennom antatte gjerdeplasser og/eller prøver i utkanten av dem (Askeladden-id 240989-8, -10 og -11). Det ble også tatt prøver av en antatt boplassflate og gjennom et par tufter (ID 240989-1 og -2) og en melkegrep (ID 240989-6).

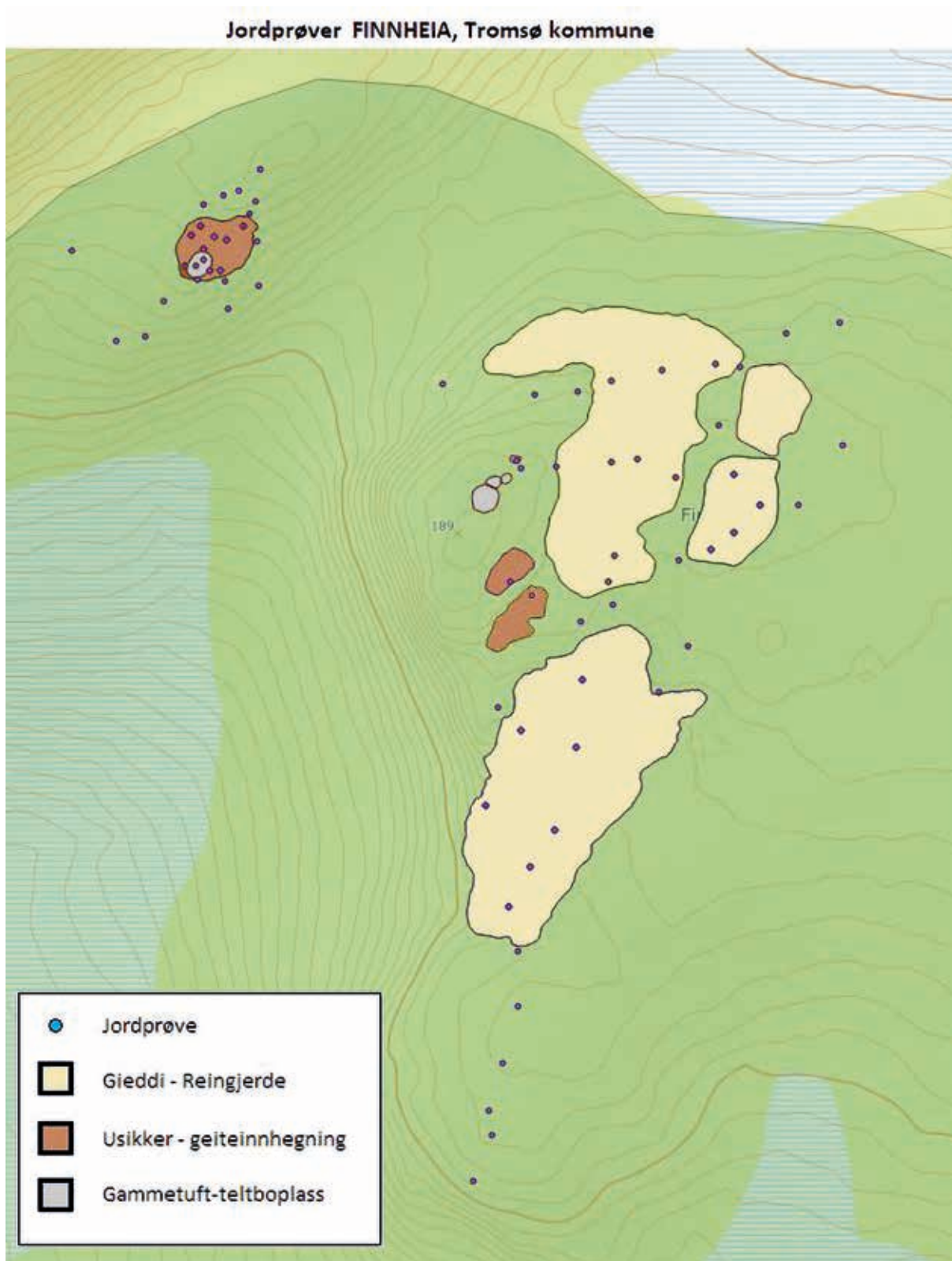

Fig. 3: Oversikt over fosfatprøver på Finnheia, tatt juni 2018.

Kart: Jon Gunnar Blom, Sametinget.

6 Kulturminner og kulturmiljøer

6.1 Registrerte kulturminner

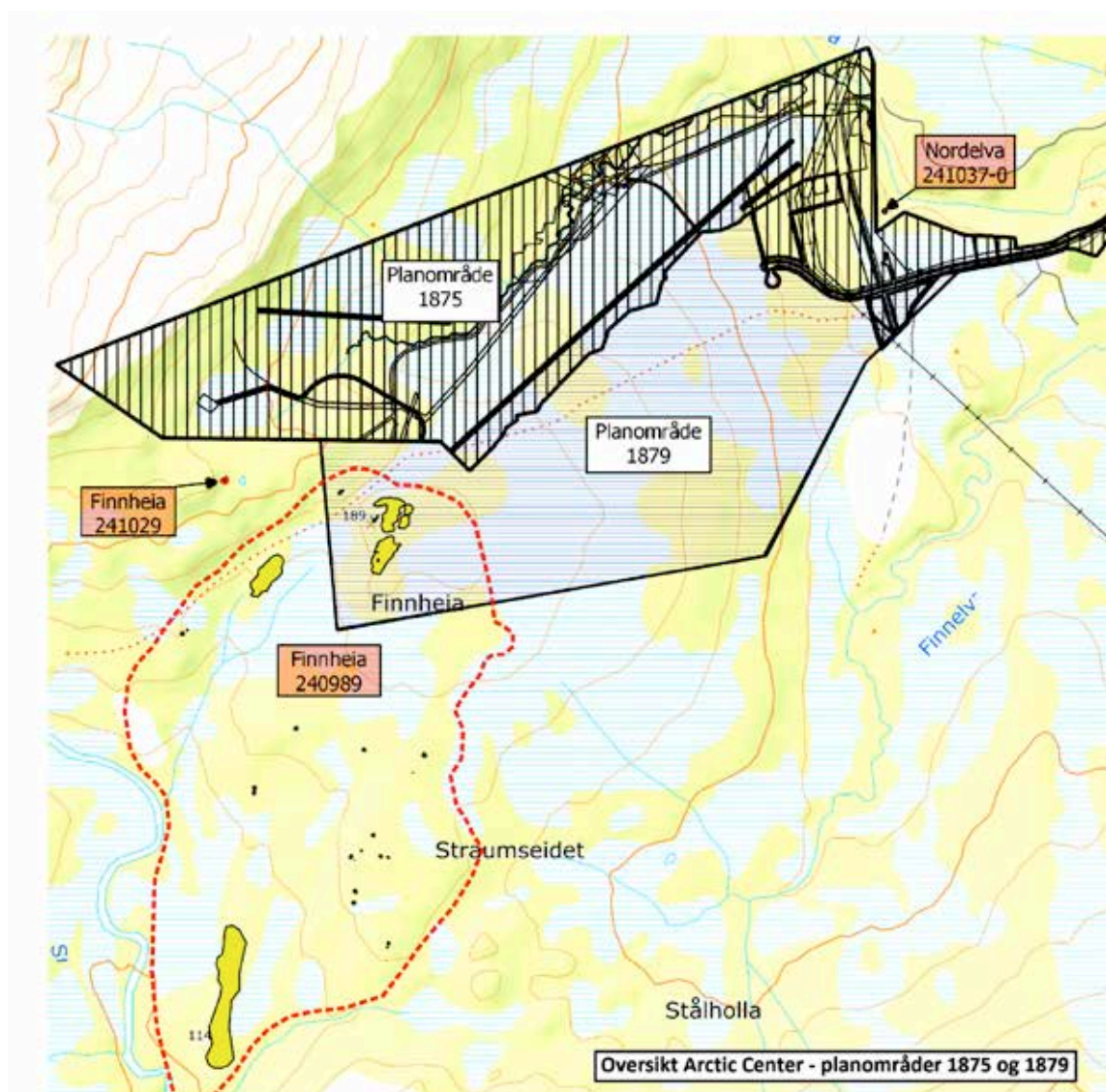

Fig. 4: Kartillustrasjon ved Jon Gunnar Blom, Sametinget. Oversikt over registrerte enkeltminner og lokaliteter i forhold til de aktuelle planområdene. Kulturminne -38 (kilde) ved gamleboplassen -26, -28 og -30 samt kulturminne -39 (tuft) ved gamleboplassen -32 ble registrert etter at kartene var utarbeidet og er ikke med.

Status etter sommerens feltarbeid er 46 registrerte samiske kulturminner i det befarte området (se fig. 4 og tabell neste side). Alle kulturminnene er automatisk fredet. Vi har et kjent årstall for når tvangsflyttingen fant sted (1923) og samtlige registrerte kulturminner tilhører med stor grad av sikkerhet tidsperioden før dette. Ildstedet ID 241037 ved Nordelva er 14C-datert til tidsrommet 1700-1915 AD.

Bortsett fra ildstedet ID 241037 og de to matgjemmene ID 241029 i fjellskråningen opp mot Botnfjellet, ligger alle kulturminnene innenfor sommerboplassen ID 240989. 43 kulturminner er foreløpig registrert der. Lokaliteten er ikke fullstendig undersøkt, bortsett fra Finnheia nord, som ligger innenfor regulert område.

Kulturminnetype	Antall	Område	Askeladden -id	Tidligere Askeladden-id
Árran (etter teltboplass)	1	Nordelva	241037	
Árran (etter teltboplass)	1	Finnheia vest	240989-37	45122 Ikke gjenfunnet i 2018.
Árran (etter teltboplass)	1	Finnheia sør/vest	240989-23	45126 Ikke kontroll- registrert i 2018.
Árran (etter teltboplass)	1	Finnheia sør (Finngamheia)	240989-32	35111-1 (gammetuft med árran i vollen)
Sum árran (etter teltboplass)	4			
Borri/matgjemme	2	Fjellfoten Lille Blåmann	241029	
Goahtesadji/ boliggammetuft	4	Finnheia nord	240989-1, -3, -4, -12	1 = 127608-1, 3 = 35113-2, 4 = 35113-5, 12 = 35113-3
Goahtesadji/ boliggammetuft	11	Finnheia sør (Finngamheia)	240989-18, -19, -21, -23, -24, -26, -28 -30, -32 -33, -34	18 = 72524-1, 19 = 54919-1, 21 = 45124-1, 23 = 45126-2 (ikke kontroll- registrert i 2018), 24 = antatt nyregistrering, 26 = 25258-1, 28 = 25258-2, 30 = antatt nyregistrering, 32 = 35111-1, 33 = 35111-2, 34 = 45123-1
Sum goahtesadji/ boliggammetuft	15			
Skolegammetuft	1	Finnheia vest	240989-16	

Kulturminnetype	Antall	Område	Askeladden -id	Tidligere Askeladden-id
Mindre tuft ved boliggamme	2	Finnheia nord	240989-5, -13	5 = 35113-6, 13 = nyregistrering
Mindre tuft ved boliggamme	2	Finnheia sør (Finngamheia)	240989-25, -35	
Mindre tuft ved skolegamme	1	Finnheia vest	240989-17	
Sum mindre tuft ved større gamme	5			
Rektangulær tuft ved boliggamme	2	Finnheia sør (Finngamheia)	240989-25, 240989-39	
Steinlegning (syllsteiner)	1	Finnheia nord	240989-2	
Steinlegning (syllsteiner)/ kombinert med gjemme	1	Finnheia sør	240989-29	
Sum steinlegning (syllsteiner)	2			
Steinkonstruksjon (antatt grav)	1	Finnheia nord	240989-14	35113-4
Steinkonstruksjon (uvisst funksjon)	1	Finnheia sør (Finngamheia)	240989-22	45124-2
Ovn	1	Finnheia nord	240989-7	
	1	Finnheia sør (Finngamheia)	240989-20	54919-2
Sum ovn	2			
Gjemme i/inntil jordfast stein	2	Finnheia sør (Finngamheia)	240989-29, -31	
Vannkilde	2	Finnheia sør (Finngamheia)	240989-27, 240989-38	
Gieddi/gjerdeplass	4	Finnheia nord	240989-8, -9, -10, -11	
Gieddi/gjerdeplass	1	Finnheia vest	240989-15	
Gieddi/gjerdeplass	1	Finnheia sør	240989-36	477791-1 (ikke kontrollregistrert i 2018)
Sum gieddi/gjerdeplass	6			
Melkegrop	1	Finnheia nord	240986-6	
Sum registrerte kulturminner	46	Finnheia		

6.2 Avgrensning av sommerboplassen

Fig. 5: Gieddien/gjerdeområdet på toppen av Finnheia (ID 240989-8).

Foto: Stine B. Sveen, Sametinget.

De første som befarte sommerboplassen fra Tromsø Museum, i 1974, la merke til at "leiren var ellers meget lett å finne, da en på lang lei kunne se at området på en måte var kultivert" (befaringsrapport Kalstad & Dunfjeld). Samme erfaring gjorde vi oss i sommer da vi nærmet oss toppen av Rávdnjemuotki/Finnheia under oppstigningen fra Håkøybotn. Myr og skog ble avløst av et slett og spirende grønt gjerdeområde med mye gressvekst og med hvite og rettvokste bjørketrær (ID 240989-8, -9 og -10, fig. 5). Dette strekker seg som et belte gjennom og på sidene av gamleboplassene på lokaliteten. Særlig i den søndre delen av området, på Finngamheia, danner gieddiene/gjerdeplassene et så å si sammenhengende område (fig. 6-7).

Skogforvalter Agnar Barth skrev om Ravdnjevággi ("Strømsdalen") i 1915 at "disse har her hat store sammenhengende strækninger med talrike samlingsgjærder, hvorom endnu den rike græsvækst fleresteds vidner" (s. 316). Dette sammenhengende området med tett konsentrasjon av gieddier/ reingjerdeplasser og gamleboplasser har vi avgrenset som kulturminnelokalitet ID 240989.

Avgrensningen betyr ikke at det er fravær av kulturminner relatert til sommerboplassen utenfor den. Under oppstigningen fra Håkøybotn la vi merke til det som så ut til å være gamle torvtak. Disse kan stamme fra uttak av torv til gammene. Når terrenget ble tørrere og begynte å flate ut i høyden, la vi merke til plasser med mye gressvekst som kan være gamle reingjerdeplasser. Ingen av stedene var imidlertid så klart definert at vi registrerte dem som kulturminner.

Fig. 5-6: Gieddi/reingjerdeplass ved gammetuft ID 240989-21 på Finngamheia. Øverst: Utsikt mot Forrhaugen og Rávdnjeluokta/Straumsbukta. Nederst: Utsikt i retning Håkøybotn.

Foto: Stine B. Sveen, Sametinget.

Vi vet med sikkerhet at det er uregistrerte kulturminner tilknyttet sommerboplassen på vestsiden av Rávdnjeváhjohka/Straumselva. Dette lå utenfor vårt undersøkelsesområde. Skogfunksjonær Agnar Barth skrev i 1915: ”Ogsaa på vestsiden av Strømselven i det nordlige hjørne av plataaet ved indgangen til Ramfløidalen har lapperne snauet et mindre omraade. Her fandtes en gammel gjærdetomt og et ildsted” (s. 317). Barth har fotografert lokaliteten.

Det samme kan sies om strekningen Rávdnjevággi sørover mot Rávdnjeluokta/Straumbukta. Her har vi informantopplysninger om at det skal være tufter etter antatte geitgammer og gieddier/gjerdeplasser brukt til kjørrerein og geiter. Alt sammen relatert til sommerboplassen på Finnheia.

Lokaliteten vi har avgrenset er området vi antar har tettest konsentrasjon av kulturminner relatert til sommerboplassen, og flest boligstrukturer.

Topografisk sett består lokaliteten av en høyderygge som strekker seg ca. 1,5 km tvers over Rávdnjemuotki/Straumseidet fra dets høyeste punkt (189 m.o.h). Ryggen har slake, skrånende sider mot myrdragene som omgir den i vest og øst og er bevokst med åpen bjørkeskog. Mot Rávdnjeváhjohka/Straumselva i vest ligger flere tørre hyller og rygger innimellom myrene. Utsikten er svært god i alle retninger. Mot nord er lokaliteten avgrenset av fjellskråningen opp mot Lille Blåmann.

I de følgende delkapitlene vil vi presentere lokaliteten under de tre delområdene ”Finnheia nord”, ”Finngamheia/Finnheia sør” og ”Finnheia vest”. Dette er primært en topografisk oppdeling for å lette presentasjonen. Vi observerte imidlertid visse forskjeller på Finnheia nord og sør når det gjelder bevaringstilstanden til gammetuftene, noe som indikerer ulike bruksperioder.

6.3 Finnheia nord

Vi har kalt den nordligste delen av lokaliteten for Finnheia nord (fig. 7-9). Den består av fire gjerdelokaliteter og tre gamle boplasser med tilhørende strukturer, samt en steinstruktur som kan være en grav i sørenden av området (fig. 7).

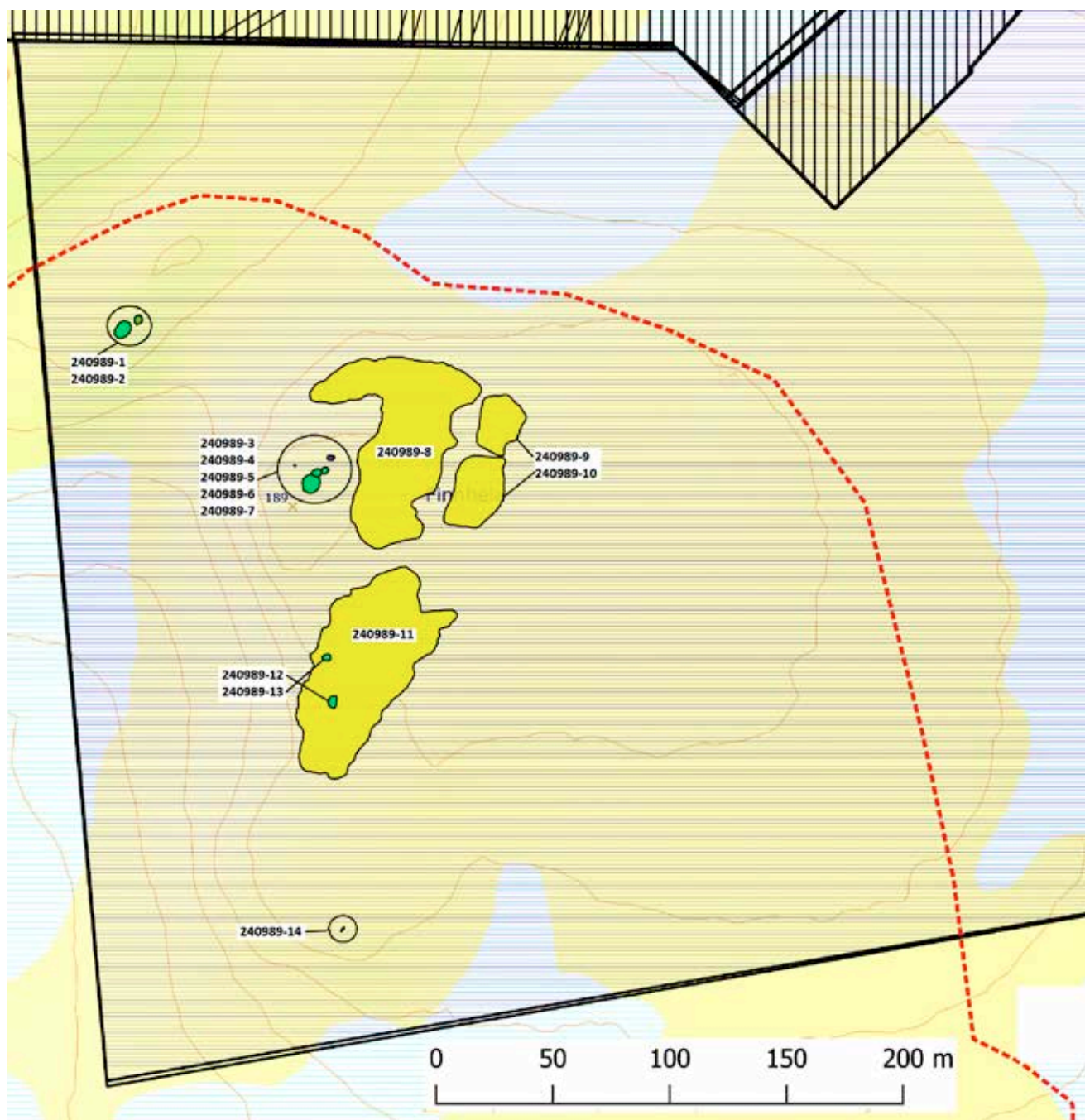

Fig. 7: Kartillustrasjon ved Jon Gunnar Blom, Sametinget. De gule feltene viser gieddier/rein-gjerdeplasser, de grønne gammetufter og boplassrelaterte strukturer.

*Fig. 8: Utsikt mot Finnheia fra fjellskråningen opp mot Lille Blåmann. Roahkkevárdu/Grønnli-bruna i bakgrunnen.
Foto: Inga M. Bruun, Sametinget.*

*Fig. 9: Finnheia nord sett fra skolegammen (ID 240989-16). Innjagingsområdet fra myra og opp til gjeddi/gjerdeplass ID 240989-11 vises tydelig som et lysegrønt belte midt på høyden.
Foto: Inga M. Bruun, Sametinget.*

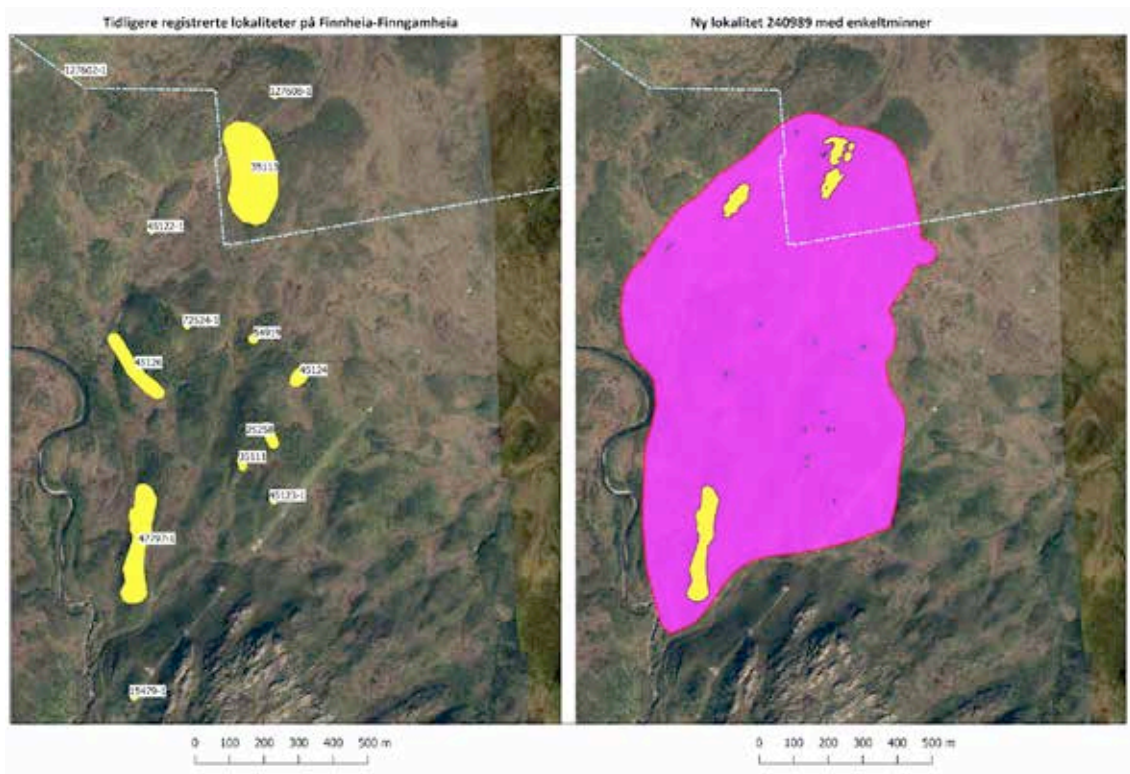

Fig. 10: Kartillustrasjon ved Jon Gunnar Blom, Sametinget. Viser status i Askeladden før og etter feltarbeidet i 2018.

Kartet (fig. 10) viser status i Askeladden før og etter feltarbeidet i 2018. Askeladden inneholdt en rekke feil og unøyaktigheter i registreringene for dette området. Den tidligere lokaliteten 127602 er en stor stein i fjellsiden som var registrert som en offerstein. Denne registreringen viste seg å bygge på ufullstendige opplysninger og kulturminnet er avskrevet. Gammetufta 240989-1 lå i området for den tidligere lokaliteten 35113, men var ikke med i den registreringen. Det var registrert to gammetufter lenger øst på samme rygg (127608), men beskrivelsen var identisk med beskrivelsen på et par andre kulturminner i området, og det ble ikke påvist noen kulturminner på det aktuelle stedet.

Fig. 11: Boplassflaten med tuftene ID 240989 -1 og -2.

Foto: Stine B. Sveen, Sametinget.

Fig. 12: Gammetuft ID 240989-1 lengst nord i lokaliteten. Toppen av Finnheia øverst t.h.
Foto: Inga M. Bruun, Sametinget.

Lengst i nord ligger det en gamleboplass for seg selv på toppen av en rygg nederst i fjellskråningen opp mot Lille Blåmann. Herfra er det svært god utsikt mot Rávdnjevággi og Rávdnjeluokta/ Strømsdalen (fig. 11). Boplassflaten er tydelig avgrenset fra lyngmarka med gress, og vi tok fosfatprøver herfra. Det kan dreie seg om en liten gjerdeplass/melkeplass. Gressveksten kan eventuelt skyldes boplassaktiviteten.

Den runde/ovale gammetufta (ID 240989-1, fig. 12) har svakt definerte voller, der steinene synes godt. Vollen er noe omrotet på den ene siden. Et par meter unna ligger en kvadratisk struktur med det vi antar er syllsteiner til en mindre bygning (ID 240989-2), kanskje et stabbur. Det fantes også et par groper ved gammetufta som ikke ble registrert. Denne kombinasjonen av strukturer går igjen over hele sommerboplassen og definerer en enkelt gamleboplass: en boliggammetuft og rett ved

Fig. 13: Fotografi fra 1909 som viser gammel samt et par stabbur i såkalt holgakonstruksjon. Bildet ser ut til å være tatt i sørenden av Finnгамheia. Gammene på toppen av bakkeryggen kan være ID 240989-34 eller -35.
Copyright: Norsk skogmuseum

Fig. 14: Jon Gunnar og Inga registrerer gammetuft ID 240989-3 på toppen av Finnheia.
Foto: Stine B. Sveen, Sametinget.

Fig. 15: Ovn/utendørs bål plass (ID 240989-7) på gammeboplassen.
Foto: Stine B. Sveen, Sametinget.

en mindre tuft eller steinlegning/syllsteiner etter matgamme eller stabbur (se fig. 13) samt groper (kjøle-/melkegroper). I tillegg kommer diverse andre strukturer, som ovner, utendørs ildsted, ulike typer gjemmer samt kilder. Disse mindre strukturene er mer overgrodd og vanskeligere å finne og krever systematiske søk.

Gammeboplassen med tuftene -1 og -2 er atskilt fra høyderyggen med resten av gammeboplassene av et søkk som forbinder myrene på hver side av Finnheia med hverandre (fig. 8-9). Lengst nord og på toppen av høyderyggen ligger en gammeboplass med to boliggammetufter (ID 240989-3 og -4), en nedgravd, rektangulær tuft (-5), en antatt melkegrop (-6) og en steinstruktur som trolig er en utendørs bål plass eller ovn (-7). På flaten inntil ligger gjerdeområdet ID 240989-8, -9 og -10 og i lett skrånende terreng i sør gjeddien -11 (fig. 7).

Fig. 16: Reingjerdeområdet (ID 240989-8, -9 og -10) på flaten foran gamleboplassen.
Foto: Stine B. Sveen, Sametinget.

Tuftene ligger helt inntil hverandre og er delvis overlappende, noe som tilsier ulike bruksperioder. Den største boliggammetufta på 7 x 8 m (ID 240989-3) ligger delvis over en mindre gammetuft (-4) som antas å være en eldre boliggamme (fig. 14). Den nedgravde tufta (-5) ligger helt inntil gammetuft -4 og kan ha vært brukt samtidig med den største boliggammen. Vi antar det har stått en matgamme eller et slags stabbur der.

De to boliggammetuftene er begge lite tydelige. De har lite gressvekst og svakt definerte voller. Både vollen og árran/ildstedet er noe forstyrret, med steiner som ligger ute av kontekst. Også gammetuft ID 240989-12 lenger sør på ryggen og den tidligere omtalte boliggammetufta -1 er lite tydelige. Gammetuftene på Finngamheia/Finnheia sør er til sammenligning tydelige, med kraftige voller og mye gressvekst (fig. 21-22).

Skriftlige kilder og fotomateriale viser at Finngamheia var i bruk som boplassområde det siste tiåret før tvangsflyttingen. Finnheia nord kan derimot se ut til å ha gått ut av bruk eller endret funksjon til gjerdeområde (fig. 16). Skogfunksjonær Barth beskriver i 1915 hvordan store deler av høyderyggen Finnheia var uten skog og nedbeitet av reindriftssamenes geiter. Men "udenom det store snauareal kommer i nord et belte, hvor skogen er sterkt uttyndet og redusert. Her fandtes 1 gammel torvgammetomt og en gjærdetomt" (s. 317). Ossian Elgström har i samme tidsrom tatt et bilde av det som ser ut til å være flaten på toppen av Finnheia. Det er voksen bjørkeskog der, og mellom trærne har man spent staur til oppheng og lufting for teltdukene² (Elgström 1922).

Under skogbefaringen i 1909 noterte man seg om reingjerdene at "de ældste gjærder har staat omtrent øverst paa eidet, men efterhvert som skogen blev opbrukt, er de flyttet nedover. For tiden er to samlingsgjærder i bruk. Desuten er opført fanggærde av ca. 250 m længde" (Ruden 1911, s. 34). Det ene gjærdet som var i bruk, og som ble avfotografert (se forsidebilde), ser ut til å ha ligget i området mellom Finngamheia og Rávdnjeváhjohka/Straumselva. Det andre skal i følge intervjuopp-

lysninger fra dem som bodde på sommerboplassen ha ligget ”på baksiden”. Vi tolker de ulike kildene slik at dette andre gjerdet er gjerdeområdet vi har registrert som ID 240989-8 til -11.

Ut fra det samlede kildematerialet kan vi slutte oss til at gjerdene ble brukt som melkegjerdet så lenge reinen ble melket intensivt i sommerhalvåret. Man tok også ut kalveslakt til pesk. Disse gjerdene har vært relativt små og har ligget i tilknytning til de ulike gammeboplassene. På 1900-tallet ser melking ut til å være i en avviklingsfase på sommerboplassen i Rávdnejevággi, og vi får større og færre samle-gjerdet med sentral beliggenhet. Disse har vært brukt på seinsommeren, til merking og slaktning, og noe melking. Flaten på toppen av Finnheia har vært et ypperlig gjerdeområde. Den ligger på det høyeste punktet i terrenget, med slakt skrånende sider egnet til innjaging på alle kanter og i et åpent landskap, eksponert for vind som kunne holde insekter unna når reinen var i gjerdet (fig. 8-9, fig. 16).

Prøvestikk med jordbor viste et fettete, trekullmettet lag i gammetuft -3. Gammene på Finnheia skal ha blitt revet av lokalbefolkning³ etter tvangsflyttingen, i 1928-1929 (befaringsrapport Storm 1982). I reindriften knytter det seg muntlige overleveringer til gamle gammeboplasser i både Simmáidvággi/ Finnvikdalen (pers.med. Per Kitti) og Goachtevuopmi/Tønsvikdalen (pers.med.Tore Oskal) om at de ble brent av lokalbefolkning. Det samme kan ha skjedd i Rávdnejevággi, men vi foretok ikke undersøkelser med henblikk på å avdekke dette. I tufta etter det mulige tømrede stabburet på Finngamheia (ID 240989-25, fig. 18) ble det imidlertid påvist et markant rødbrent lag samt et fettete svart lag, som kan stamme fra et brannlag.

Det er for øvrig flere nyere bålplasser på toppen av Finnheia, og to av dem har brent seg ned i vollen på boliggammetuft -3 og skadet den (fig. 17). Dette er den eneste skaden vi registrerte på noen av kulturminnene på lokaliteten. Det kan være beliggenheten nær skiløypa og gapahuken og på et sted det blir tidlig bart som gjør gammeboplassen på toppen utsatt.

Fig. 17: Bålplasser i vollen på gammetuft ID 240989-3.

Foto: Stine B. Sveen, Sametinget.

² Som man brukte på forsommerboplassen i Håkøybotn

³ Kilden oppgir Tisnes (befaringsrapport Tromsø Museum 1982)

6.4 Finnheia sør/Finngamheia

Finnheia sør er området som lokalt kalles for Finngamheia (fig. 18-20). At navnet bare brukes om den sørlige delen av høyderyggen, kan tyde på at dette er det sentrale området for bosettingen på sommerboplassen. Det kan også rett og slett vise til at det er dette området som var i bruk lengst.

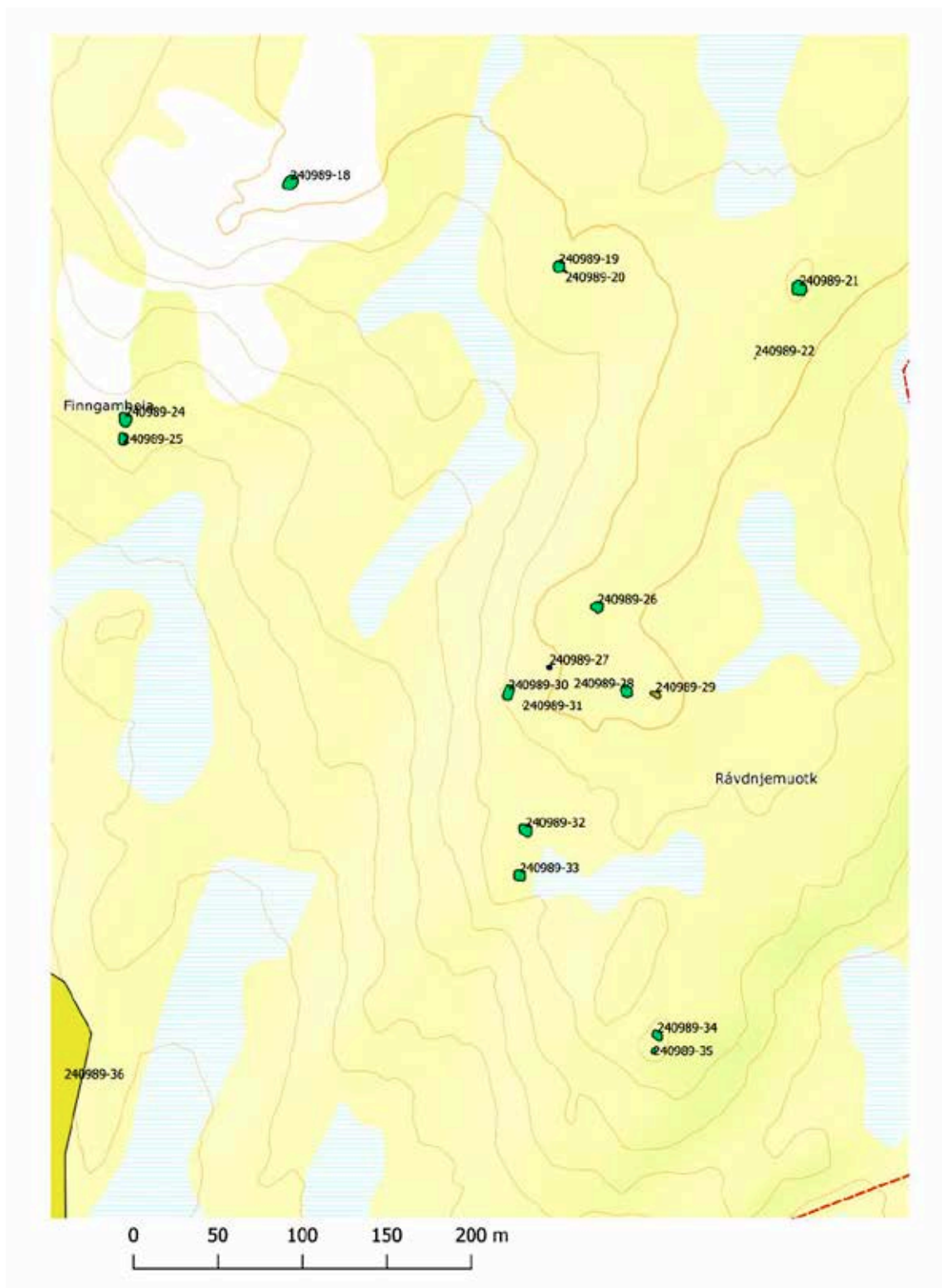

Fig. 18: Kartillustrasjon ved Jon Gunnar Blom, Sametinget. Kulturminnene er i hovedsak gammel-tufter, samt ulike boplassrelaterte strukturer. Kulturminne -38 (kilde) ved gamleboplassen -26, -28 og -30 samt kulturminne -39 (tuft) ved gamleboplassen -32 ble registrert etter at kartene var utarbeidet og er ikke med.

Fig. 19: Utsikt mot Finngamheia, Forrhaugen og Rávdnjuokta/Straumsbukta fra fjellskråningen opp mot Lille Blåmann. Rávdnjeváhjohka/Straumselva til høyre i bildet.

Foto: Inga M. Bruun, Sametinget.

Fig. 20: Finngamheia, sett i retning Rávdnjuokta/Straumsbukta.

Foto: Stine B. Sveen, Sametinget.

Fig. 21: Gammetuft ID 240989-19. Antatt ovn i forgrunnen, ved inngangen (ID 240989-20).
Foto: Stine B. Sveen, Sametinget.

Fig. 22: Gammetuft ID 240989-26. Foto: Stine B. Sveen, Sametinget.

På Finngamheia har vi registrert 11 boliggammetufter med tilhørende boplassrelaterte strukturer (fig. 18, tabell s. 13-14). Det dreier seg om tufter og fundament etter det vi antar er ulike typer stabbur, gjemmer i og ved store jordfaste steiner, steinstrukturer som kan være ovner og utendørs ildsted, gieddier/reingjerdeplasser og kilder. Det er med andre ord et komplett boplassmiljø, som vi bare har registrert deler av.

Boliggammene er jevnt over runde og omkring 6 meter i diameter med voller (fig. 21-22). Den største (ID 240989-21, fig. 23) er 8,5 m i diameter og med store, syn-

Fig. 23: Gammetuft ID 240989-21 ligger midt i en gjeddi/gjerdeplass.

Foto: Stine B. Sveen, Sametinget.

Fig. 24: Bildet er tatt rundt 1921 og er fra "lappeleiren i Strømsdalen". Kvinnen til høyre ligner på Ingerta Blind, som var lærerinne på nomadskolan. Det er sannsynligvis skoleteltet som er avbildet ©Tromsø Museum - Universitetsmuseet.

lige steiner i vollen. Alle gammene er tydelige i formen, selv om noen er gjengrodd med kratt og beveget med enkelte trær. Flere har tydelig inngangsparti, og árran/ildstedet lot seg som regel påvise. I flere av boligammetuftene er árran og vollen (på sine plasser) noe omrotet. Dette tolket vi som mulige tegn på at de aktuelle gammene var gått ut av bruk i den siste perioden sommerboplassen var i bruk. En av gammetuften (-32) har en árran i vollen på den ene siden, der vollen nesten er borte. Dette tyder på at gammeboplassen har hatt en sekundær bruk som teltboplass.

Ut fra tidligere befaringer og eldre registreringer i Askeladden å dømme (ID 240989-23, -37), er teltplasser underrepresentert i våre registreringer fra sommeren 2018. Dette henger sammen med at vi primært gjorde kontrollregistreringer av gammetufter på Finnngamheia. Vi foretok ingen fullstendig befaringsområde på Finnheia nord. Det er tidligere observert ildsted inne i gjerdeplassene (Storm 1999, s. 44). Vi har ett mulig eksempel på dette, og det er ID 240989-22 som ligger et stykke lenger ned bakken for den store gammetufta (-21) avbildet på forrige side. Denne steinstrukturen lå på en helt slett flate som egnet seg utmerket som teltplass og lignet på en årran bortsett fra at den var fylt med stein. Dette kan imidlertid skyldes at den var omrotet.

Vi har et bilde som ser ut til å være tatt på omtrent samme sted, og det viser et telt og en gruppe kvinner og menn, både reindriftssamer og antatte nordmenn (fig. 24). Dette er trolig skoleteltet beskrevet av Ossian Elgström (1919). Kvinnen til høyre ligner Ingerta Blind, som var lærerinne på nomadeskolen på sommerboplassen. Den andre kvinnen har fått plassert en bok i fanget. I følge Ossian Elgström foregikk undervisningen i et telt ”i nærheten av Anders Olssons” (1919, s. 352), som huset lærerinnen i sin gamle. Ut fra Elgströms beskrivelser lå denne gammen på platået for enden av ryggen, der vi blant annet har registrert gammetuftene -26 og -28 (fig. 22).

I 1918 skal det ha vært 7 gammer som var i bruk samtidig. Disse har ut fra de samtidige beskrivelsene og fotografiene ligget spredt i terrenget, slik vi ser våre registrerte boliggammetufter fordeler seg ut over ulike rygger og flater i et relativt stort område (fig. 18). Hver gamle skal ha huset i gjennomsnitt 7 personer (se kap. 8). Den sørligste av gammetuftene (gammetuft -34) er ut fra Elgströms beskrivelser identisk med boligen til to trebarnsfamilier: Johannes Nutti og Anders Walkeapää med koner og barn (1919, s. 351). Gammen er av gjennomsnittlig størrelse.

Fig. 25: Kilde ID 240989-27, ved gammeboplassen med tuftene -26 og -28.

Foto: Stine B. Sveen, Sametinget.

Totalt skal det på denne tiden ha bodd rundt 50 mennesker på boplassen. Rundt 1920 var tallet økt til rundt 70, da Ringvassøy var blitt stengt som sommerbeite og flyttsefamiliier derfra flyttet til Rávdnjevággi (se kap. 8). I tillegg kommer et ukjent antall barn fra andre sommerboplasser, slik som Simmádvággi/Finnvikdalen, som måtte bo i Rávdnjevággi for å gå på skolen. Sommerboplassen har med andre ord huset en stor befolkning.

Ved platået med gamleboplassen nomadskolelærerinnen trolig har bodd på, har vi registrert to kilder (ID 240989-27 og -38). Kilden på bildene (fig. 25-26) ligger øverst i skråningen mot myra, mens den andre ligger i kanten av myra lenger ned. Den øverste var vannførende under feltarbeidet i juni. Under et besøk i august i år var det bare den nederste som hadde vann. På begge ser det ut til at man har fjernet steiner for å få kilden frem og brukt steinene for å kante rundt oppkommet. Det ser også ut til at man har grøftet ut fra oppkommet.

Ravdnjevággi framstår i dag som en boplasslokalitet med lite vannkilder. Det er et stykke til elva og det er svært lite bekker. Vi observerte imidlertid flere plasser at det var vannsig langs kanten av myrene rundt høyderyggen. Med så mange beboere kan vi vel regne det som sikkert at det var atskillig flere kilder som var rensket fram og ble holdt åpne og ved like så lenge boplassen var i bruk.

Fig. 26: Kilde ID 240989-27.

Foto: Stine B. Sveen, Sametinget.

6.5 Finnheia vest

I området vest for høyderyggen Finnheia - Finngamheia har vi registrert en gieddi/gjerdeplass på en liten rygg som ligger for seg selv (ID 240989-15) samt gammetufta etter skolegammen (-16) med tilhørende liten tuft (17) på toppen av en bakkerygg som skråner ned mot Rávdnjevággi (fig. 27-29).

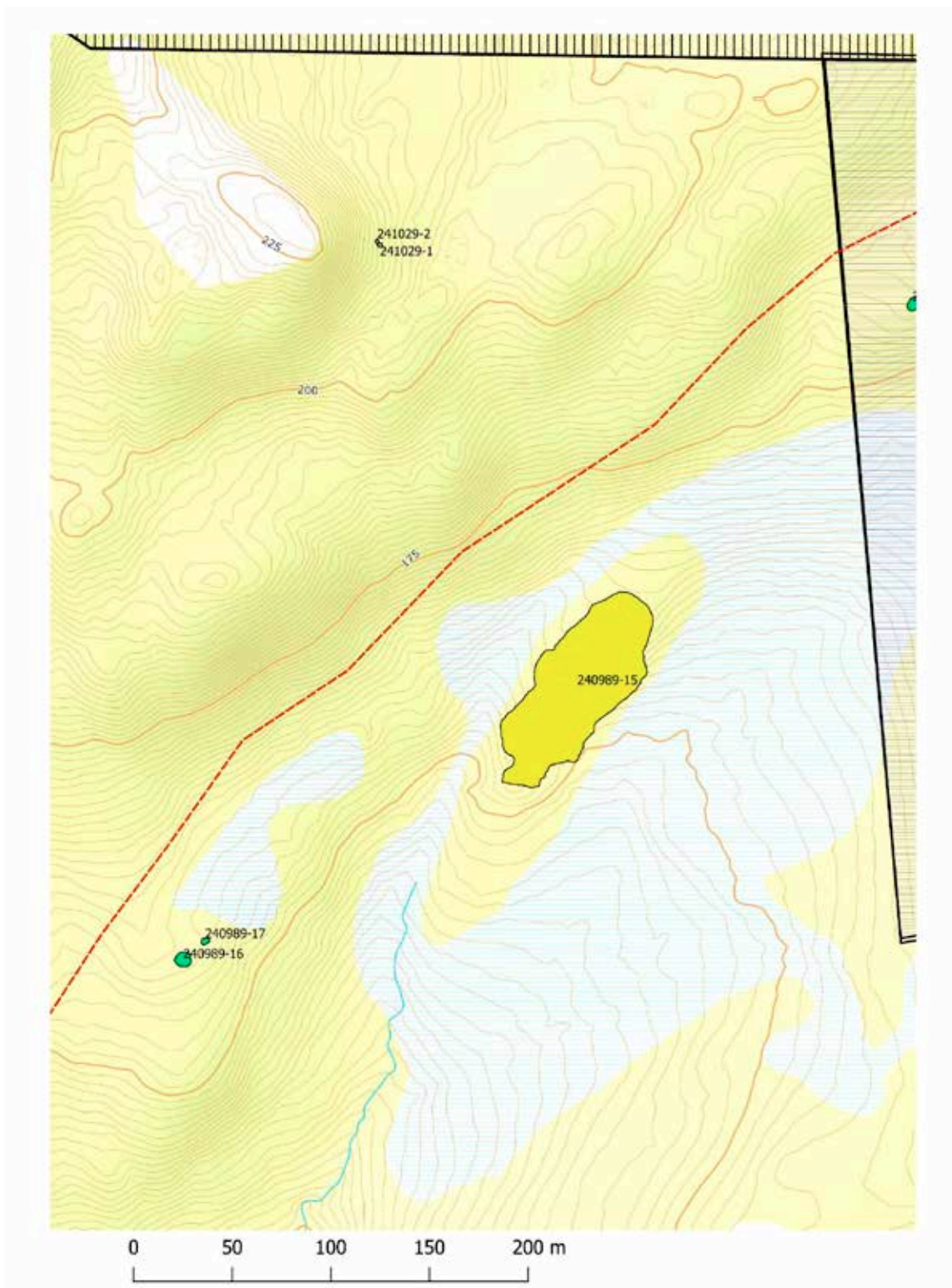

Fig. 27: Kartillustrasjon ved Jon Gunnar Blom, Sametinget. Kulturminne -16 er skolegammen, kulturminne -15 en gieddi/gjerdeplass.

Fig. 28: Utsikt over Rávdnjevággi/Straumsdalen fra gapahuken til skilaget. Oppkomme i forgrunnen. Gjerdeplassen ID 240989-15 vises til høyre i bildet. Skolegammeplassen ligger bak. Finngamheia vises midt i bildet. Foto: Inga Malene Bruun, Sametinget.

Fig. 29: Skolegammen ID 240989-16 sett mot Finnheia og Finngamheia. Foto: Stine B. Sveen, Sametinget.

Området mellom høyderyggen Finnheia - Finngamheia og Rávdnjeváhjohka/ Straumselva er området vi har undersøkt minst innenfor lokaliteten ID 240989. Vi måtte prioritere områdene vi antok ville være mest utsatt i forhold til utbygging og med antatt størst tetthet av boplasser. Ut fra de historiske kildene og fotografiene, og ut fra eldre registreringer i Askeladden, skal det befinne seg flere teltboplasser og gammetufter i området, samt reingjerdeplasser. Vi vil særlig peke på området ved foten av Finngamheia, der det er flere fine rygger med potensiale for bosetting. Når det gjelder reingjerdeplasser, har åpenbart områder på begge sider av elva vært brukt. Det var også mye gressvekst som indikerte gjerdebruk på bakkeryggene rundt skolegammen, blant annet bakkeryggen skolegammetufta ligger på.

Skolegammen er en stor tuft på 8 x 9 m med árran/ildsted i midten. Den ligger atskilt fra boplassområdet på en bakketopp med god utsikt i alle retninger (fig. 29). Lars J. Walkeapää omtaler "sameskolans tre torvkåtor" (2009, s. 285). Vi fant bare én stor gamme på plassen utpekt som skolegammen (ID 240989-16), men 1-2 mindre tufter etter antatte matgammer (-17).

Ossian Elgström omtaler bare et skoletelt fra sitt besøk på sommerboplassen i 1918. Dette har vi lokalisert til Finngamheia, til området der vi har registrert en mulig árran eller utendørs bål plass (ID 240989-22). Vi har også opplysninger om skoleteltet gjennom gamle intervju med avdøde Riá Niillas/Nils Blind (f. 1911). Far til Nils hadde ansvaret for skolesakene. Da Nils var skolegutt, skal det ha vært 4-5 barn på skolen i tillegg til dem som kom fra Simmáidvággi (se kap. 8 og 9).

Skolegammen er det kulturminnet vi først vi høre om i samtalene med Per Kittu og i Håkkøybotn (Sylvi Viken Johansen og Asbjørn Johansen). Lars J. Walkeapää beskriver også skolen på sommerboplassen som gamme. Gammen kan være bygd i de siste årene sommerboplassen var i bruk, da det skal ha bodd så mye som 70 mennesker der.

Skolen var en såkalt "nomadskola". Nomadeskolene var statlige svenske grunnskoler for flyttsamer, etablert gjennom en skolereform i 1913. Nomadeskolene var i drift 28 uker i året og innebar at lærerne fulgte elevene på flytting til sesongboplassene. De tre første årene gikk barna på ambulierende nomadeskoler. De neste tre skulle barna gå i faste nomadeskoler, slik som den i Rávdnjevággi. Der måtte elevene bo hos andre eller i egne gammer. Undervisningsspråket var svensk. Undervisningen ble lagt på et lavere nivå enn den som ble gitt til svenske barn. Det var et uttrykt mål fra den svenske statens side at reindriftssamene ikke skulle få for mye dannelses ("Lapp skall vara lapp"-ideologien) (<https://sv.wikipedia.org/wiki/Sameskola>).

7 Intervjuundersøkelsen

Intervjuene har vært gjennomført som åpne samtaler med utgangspunkt i Rávdnjevággi og kulturminnene. Det var visse temaer vi ønsket belyst og som har ligget til grunn for sammendragene vi har skrevet. Uten at det nødvendigvis ble formulert under samtalen, var dette spørsmål som:

- Kjenner informanten til konkrete boplasser, gjerdeplasser, graver, offersteiner eller andre spor etter fortiden i Rávdnjevággi/på Finnheia?
- Hvordan ble området brukt? Siida? Årstid? Hva slags gjerdeplasser hadde man? Drev man med melking? Var det geitehold? Opplysninger om handel?
- Har man hørt noe om at det skal ha stått gammer der langt tilbake, eller om man tidligere bodde i telt? Har man hørt om at folk har bodd på boplassen hele året/året rundt?
- Kjenner man til verddefamilier i Huggebohtu/Håkøybotn eller andre bygder? Hvordan var forholdet til de fastboende? Bodde det samer eller folk av samisk slekt i de nærmeste bygdene?
- Kjenner informanten til fortellinger fra eller joik om Rávdnjevággi/Finnheia?
- Bruken av og forholdet til området etter 1922.

8 Intervju med renskötande samer på svensk sida

Elin Anna Labba

8.1 Inledning

Rávdnjevággi, som på norska kallas för Finnheia eller Straumsdalen, var fram till 1920-talet den största samiska boplatserna på Sállir/Kvaløy och en av de största boplatserna för svenska renskötande samer i hela Troms fylke. Boplatserna övergavs 1922, då den svensk-norska renbeteskonventionen från 1919 skulle börja gälla. Den förbjöd samer på svensk sida att som tidigare använda Sállir som renbetesland och boställe under vår, sommar och höst.

Området fortsatte dock att användas som renbetesland av samer som var skrivna i Norge och hade sina renar på Sállir året om. I dag finns två olika siida (familjegrupper) på ön. Den här rapporten omfattar dock bara de så kallade "svenska" samer som hade vinterbetesland på svenska sidan av gränsen och bodde i Rávdnjevággi fram till 1922. Jag skriver svenska inom citationstecken, för samerna själva lade ingen större vikt vid sitt medborgarskap och kände sig ofta mer hemma på sina sommarland än de gjorde på vinterbetesland i Sverige.

8.2 Metod

Rapporten bygger på intervjuer med 11 renskötande samer, både äldre och nyare intervjuer. Äldre, inspelade intervjuer har transkriberats och därefter översatts till

svenska. Så gott som alla intervjuer är gjorda på nordsamiska. Ett par intervjuer är inspelade på svenska. På en del ställen är det muntliga materialet kompletterat med skriftliga källor och referenser till fotografier.

Eftersom arbetet består av att göra en intervjuundersökning med renskötande samer som flyttat till och bott i Rávdnjevággi/Finnheia på Sállir/Kvaløy, har arbetet till största del omfattat att identifiera och gå igenom äldre intervjumaterial som gjorts redan på 1960- och 1970-talen. Anledningen till det är att de flesta samer som bott på bopplatsen inte längre lever, men de har dock intervjuats om bopplatsen vid tidigare tillfällen.

För den här rapporten har inte minst Lars J. Walkeapääs omfattande intervjumaterial varit ovärderligt. Han kartlade under många år de gamla samiska flyttvägarna till kusten i Norge och intervjuade äldre samer som bott på de olika öarna och halvöarna vid norska kusten. Intervjumaterialet finns i dag i sin helhet på Institutet för språk och folkminnen i Uppsala. Gertrude Hanes, John Erling Utsi och Inger Egemyr Blind har också spelat in intervjuer som ligger till grund för den här rapporten. De intervjuerna finns i dag på Institutet för språk och folkminnen i Uppsala och Åjtte svenskt fjäll- och samemuseum. Sara Harnesk familj har tillåtit mig att använda en intervju av Sara som de haft i sin privata ägo.

Mitt eget intervjuarbete har bestått av att göra intervjuer med några ättlingar till de samer som brukat bo i Rávdnjevággi. I de fall ättlingarna har intervjuats är det inte en systematisk genomgång av alla, eftersom det skulle ta mer tid än vad som fanns beräknat i det här uppdraget. Intervjumaterialet täcker dock i det stora hela in alla de familjer som brukade bo i Rávdnjevággi. Eftersom det är snart 100 år sedan familjerna tvingades sluta flytta till området, har ättlingarna inga egna minnen av platsen. Men många har besökt den i eftertid och har olika slags relationer till Rávdnjevággi.

I den löpande texten används de samiska namn som informanterna själva använder för de olika platserna de berättar om. Detsamma gäller också de samiska personnamnen. Samerna använder sina egna familjenamn, myndigheterna de officiella namnen som prästerna gett. Till exempel säger samiska intervjupersoner att Diina Johánas bodde i Rávdnjevággi. Lappfogden benämner samma person John Guttormsson Nutti. De svenska stavningarna av både platsnamn och personnamn står inom parentes efter varje namn första gången de nämns i texten. Längst bak i källförteckningen finns en lista över alla intervjupersoner och deras födelseår.

I rapporten används från och med nu Sállir som namn för Kvaløy. Finnheia kallas på samiska både för Rávdnjemuotki och Rávdnjevággi. I rapporten används Rávdnjevággi eftersom det är det namn de som bodde där själva använde.

8.3 Platsnamn

Báhccavuotna – Balsfjord
Duvrosnjárga – Torsnes
Hoggebohtu – Håkøybotn
Jáhkotnjárga – Malangshalvøy
Johkamohkki – Øvergård
Muotki – Eidkjosen
Roahkkevárdu – ”Rahkkavárdu” – Grønlibruna⁴
Ráneš – Ringvassøy
Rávdnjevággi – Straumsdalen
Rávdnjevággi/Rávdnjemuotki – Finnheia⁵
Rávdnjevággejohka – Straumselva
Rávdnjeluokta – Straumbukta
Rávdnji – Rystraumen
Rávdnjesuolu – Ryøya
Romsa – Tromsø
Sállir – Kvaløy
Stuornjárga – Tromshalvøya
Vinnjeuoopmi – För de övre delarna av Finnvikdalen används också namnet Simmáidvággi

8.4 Flyttning

Fig. 30: Høstflytting over Rávdnji/Rystraumen fra Rávdnjeluokta/Straumbukta. Tidspunkt perioden 1870-1904. ©Nordlandsmuseet

Driftsmönstret bestod av säsongsvisa flyttningar mellan vinterbetesland i Sveriges inland och sommarbetesland vid kusten i Norge. Enligt renskötarna var renarna så bekanta med flyttvägarna till kusten att de själva drog sig dit. Eftersom det var

⁴ På Hans Ragnar Mathisens karta står namnet Roahkkevárdu. I intervjumaterialet uttalar informanterna det Rahkkavárdu.

⁵ Platsnamnet Rávdnjevággi användes både för dalen och för boplatsen av dem som bodde där.

många olika siida (familjegrupper) som skulle ut till sina sommarland var flyttvägarna ofta gemensamma, och det fanns en tydlig organisation i hur flyttningarna skulle gå till. Under våren var det i regel de som hade längst väg som flyttade först. Det innebar att samerna som skulle till Ráneš (Ringvassøy) och Sállir flyttade före de andra distrikten. Efter dem kom de familjer som skulle stanna på till exempel Jáhkotnjárga (Malangshalvøya) (Renbeteskommissionen af 1907)

Samerna som flyttade till Sállir kom i tre olika omgångar varje vår och vårsommar. I den första omgången kom renskötarna med vajrenhjorden, för att låta renarna kalva på ön. De små kalvarna skulle ha varit för svaga för att simma över Rávdnji (Rystraumen), och på Sállir fanns fina kalvningsland med barmark tidigt på våren. De flyttade från svensk-norska gränsen över till Jáhkotnjárga, varifrån de simmade över till Sállir där sundet är som smalast. Enligt intervjumaterialet i renbeteskommissionen kom de med vajorna i början av maj. Det stämmer också med intervjumaterialet. Váhkara Ovlá (Olof Nutti) minns hur de kom till Sállir på våren. ”Det var när det fanns bete för renarna, ibland var det första maj, ibland några dagar efter. Det berodde på hur det hade tinat fram. Vi tog renarna dit bort till södra sidan av Sállir”.

Flyttningen över sundet var svårare på våren än på hösten, men både renar och renskötare var vana och det gick i regel bra. Lávra Nihko Lásse (Lars Labba) har hört sin mor berätta hur de först flyttade till ön mitt i Rávdnji, Rávdnjesuolu (Ryøya). ”De fick vänta. Först satte de över renarna till ön där, och sen for de vidare när det blev stilla”. John Heaikka minns själv hur de lät renarna simma när det var strömstilla och att det inte var några problem att flytta över. ”Det var ungefär 500 meter över, det var ingenting. Det ena sundet var ännu smalare. Det gick lätt då när havet stannade”.

John Heaikka berättar att de släppte renarna på södra sidan av Sállir efter att de kommit simmande över sundet. Det bästa vårbetena fanns på Duvrrosnjárga (Torsnes) där det blev burtidigare än på östra sidan av ön. I Rávdnjevággi kunde det vissa år ligga kvar snö långt in på vårsommaren. Váhkara Ovlá berättar om hur fina landen var. ”Det var inte så vitt, gräsland, och otroligt vackert. Det var enkelt, havet låg runtomkring”. Havet och landskapet skapade naturliga gränser för Sállirs renbetesland.

Váhkara Ovlá berättar också hur några stannade kvar, medan andra vände för att hämta familjer och hanrenhjorden. ”En del stannade kvar för att vakta renarna, det behövdes inte så många”. Ofta var det drängar eller yngre tjejer och killar som stannade kvar och vaktade vajorna, medan de äldre for tillbaka till sina familjer. Sara Harnesk minns hur ”de yngre grabbarna” var dem som flyttade med vajrenhjorden på våren.

I mitten på juni vid tiden kring midsommar kom de flyttande i en andra omgång, den här gången med hanrenarna. Samma flyttväg som tidigare användes. Enligt Váhkara Ovlá var det för att låta vajorna kalva i ro och för att undgå höskador. Det var svårare att hålla hanrenarna under uppsikt. Men eftersom hanrenarna liksom vajorna var vana att flytta till sommarlandet vid havet var det svårt att hålla kvar dem österut. ”Vi flyttade västerut när det gräset började växa, vid midsommartid, lite före det. Det var hård bevakning, det var hemskt att tappa dem. Dag och natt

tog vi in dem intill kåtorna, vi arbetade dygnet runt. I början klarade man sig på ensam, men när löven började slå och gräset bli grönare var vi tvungna att vara två personer. Vi flyttade på södra sidan av Jáhkotnjárga till Málátmuotki och fortsatte västerut över fjällen där. Vid Ápmilvággi tryckte vi ner renarna mot Rávdnji”, minns Váhkara Ovllá.

Familjerna kom ungefär samtidigt med hanrenarna. De flyttade först med klövjerajd tillsammans med hanrenhjorden, sen med båt den sista biten till Romsa. Sara Harnesk minns flytten mot Sállir. ”Man skulle lära sig vika filter och renskinn för att ha på renens rygg. Där i topparna höll barnen som skulle rida. Den i vaggan hängdes också på. Gammeltanterna gick med småbarn före. Man hade mormor och farmor, de tog säcken på morgonen och for för att hinna i förväg innan de kom.” De lämnade härkarna i Johkamohkki (Øvergård) och tog båten över Báhcavuotna (Balsfjord) till Romsa (Tromsø). Från Romsa tog de båt till Hoggebohtu (Håkøybotn). John Heikka minns att de lånade båtar för att hämta familjerna från Romsa till Hoggebohtu. ”De rodde. De tog båtarna för att hämta saker och folk.”

I slutet på augusti började renarna att samla sig själva på Roahkkevárdu, fjället mellan strömmen och Rávdnjevággi. Per Nils Piltto, vars far Giertto Biette (Per Persson Piltto) bodde i Rávdnjevággi, har fått berättat för sig hur renarna själva drog sig österut på ön när det började bli dags att flytta. John Heikka berättar också om hur renhjorden var som en klocka. ”Renhjorden samlade sig hit österut. Den kom till Rahkkavárdu. Vi brukade flytta när hanrenarna fejat hornen och när det började bli snö på topparna”. Några renskötare slog upp en lávvu och vaktade strömmen för att inte tappa strörenar över före flytten.

I mitten av september togs renarna tillbaka samma väg som de kommit. Först över Rávdnji och vidare österut längs flyttlederna på Jáhkotnjárga in mot svenska

Fig. 31: Reineiere med barn følger med på flyttingen over Rávdnji/Rystraumen fra land (Rávdnjevuokta/ Straumsbukta). Tidsperiode ca. 1870-1904. ©Nordlandsmuseet

gränsen (fig. 30-31). Renarna var så vana vid att simma att de visste när det var dags, minns Váhkara Ovllá. Han berättar hur de stoppade ner nosen i vattnet för att ta reda på om det var strömt. ”Det kallades för ”stilja”⁶. Renarna kände också till det, de stoppade nosen i vattnet och lade sig ner. De visste precis när det slutade strömma. Det var sex timmar åt ett håll och sex timmar åt nästa håll. Det var ungefär en timme däremellan”. På den timmen skulle de hinna ta sig över, antingen till Rávdnjevuolo (Ryøya) eller, om det gick bra, hela vägen över.

Strömmen var hårdare närmast Sállir. Det berättas hur äldre båtar som inte hade så hög fart, ibland körde på land. Det hände också att strörenar togs av strömmen och kom i land längre bort, men det gick i regel bra. John Heaikka minns hur kunniga renarna var. ”De fór själva. Det var en ö i mitten där vi stannade, men när det var stilla stannade de inte, de for rakt över. Det var en sån lärd renhjord.”

Riá Niillas (Nils Blind) berättar hur de rodde ut med en láidestanheargi (ledarren), som renhjorden följde efter. På andra sidan sundet fanns folk som tog emot renhjorden och styrde den åt rätt håll. ”De hann då alltid över. Det var om man tryckte på bakändan av renhjorden för mycket, så de kom för hårt emot framkanten. Då kunde framkanten av hjoren vända.” Medan rentrafiken pågick i vattnet stod trafiken på havet stilla i väntan på att renarna skulle passera.

På samma vis som under vårflytten väntade de olika områdena in varandra. Exakt tidpunkt för flytten berodde på väder och vind, men de var tvungna att komma till svenska gränsen till Mihkkala (Mikaeli) i slutet av september. ”Sállir brukade flytta före Mihkkal” minns bland andra Váhkara Ovllá. Samma uppgifter finns också i renbeteskommissionens handlingar (Renbeteskommissionen af 1907).

År efter år upprepades mönstret, med små justeringar beroende på väder och vind. Under dåliga betesår hände det att renarna inte orkade hela vägen ut till ön, och att man fick stanna på vägen eller vid gränsen (Rbkommissionen af 1907).

8.5 Boplatser, familjer och vardagsliv

Rávdnjevággi var fram till 1920-talet den största samiska boplatserna på Sállir och en av de största boplatserna för svenska renskötande samer i hela Troms fylke (Walkeapää 2009). Både skriftliga och muntliga källor berättar om att platsen har bebotts av renskötande samer i många generationer fram till 1922. År 1923 tvångsflyttades familjerna från Rávdnjevággi till samebyar söderut i Sverige och man kom inte tillbaka till sina sommarland på ön. Boplatserna kom därefter att stå tom.

Intervjupersonerna i det här materialet pratar om tid i förhållande till människor och generationer och anger inga övriga årtal. I intervjumaterial med de renskötande samerna går flyttningar från inlandet i Sverige till Sállir så långt tillbaka som folk kan minnas. Utifrån deras berättelser går det inte att skapa några exakta tidsangivelser om hur länge platsen har använts, mer än att Rávdnjevággi har varit en viktig och central boplatser under 1800-talet och fram till tvångsflyttningen.

Av familjerna som kom till Sállir var merparten från Karesuandoområdet. I och

⁶ Stilla (red.)

med 1886 års renbeteslag kom de att administrativt tillhöra Könkämä sameby. För samerna själva var medborgarskapet mer administrativt än identitetsskapande. Trots att de samer som flyttade till norska kusten formellt var svenska medborgare, uppger många att de kände sig mer hemma vid norska kusten, eftersom sommarboplatserna var av mer permanent karaktär än vad vinterbeteslanden var.

Vinterbetesland skiftade mer beroende på snöförhållande, väder och vind. Vid sommarboplatserna hade de flesta egna torvkåtor. På vinterlandet bodde man inkvarterad hos någon eller i en tältkåta som man flyttade allt eftersom. Att de renskötande samerna inte såg sig som svenskar visade sig också genom deras språkkunskaper. De talade nordsamiska, kunde oftast också finska och lite norska men hade bara begränsade kunskaper i det svenska språket.

Sállir var som renbetesdistrikt tidigare uppdelat i två olika renbetesområden, som delades vid Muotki (Eidkjosen). Boplatserna vid Rávdnjevággi tillhörde södra delen av distriktet. Det var också en betydligt större boplatser än den som låg vid Vinnjeuopmi och Simmáidvággi (Finnvikdalen)(Walkeapää 2009). Boplatserna i Rávdnjevággi användes bara på sommaren och inpå hösten, men för samerna var det den plats där man stannade längst sett till hela det nomadiserande året.

De renskötande familjerna bodde både vid Hoggebohtu och uppe vid Rávdnjevággi. De första veckorna bodde de nere vid Hoggebohtu. Först fram mot juli flyttade de till Rávdnjevággi som låg ett par kilometer högre upp. Lávra Nihko Lásse (Lars Labba) har fått berättat att de brukade vänta in snön innan de flyttade upp. När det tinade och markerna torkade upp flyttade familjerna till boplatserna vid Rávdnjevággi. Där bodde man sedan resten av sommaren och inpå hösten, under hela juli och augusti och in i september.

Hoggebohtu användes som boplatserna vid ankomst och avfärd från ön. John Heikka minns de att de hade åtta tältkåtor vid Hoggebohtu på 1910-talet. Vid Hoggebohtu fanns också buoggis (förvaringsställningar), där man lämnade det som inte behövdes uppe i Rávdnjevággi. De finns avbildade på fotografier av Ossian Elgström (Elgström 1919, sid 355.) På andra bilder från slutet av 1800-talet syns både tältkåtor och en slaktplats vid Hoggebohtu, som låg nära Romsa och fungerande som hamn för att ta sig in till staden.

Den mer permanenta boplatserna vid Rávdnjevággi låg på en torr rygg ovanför det lite blötare myrlandskapet längre ner i dalen. Längs den låga fjällryggen låg kåtor. Genom dalen rinner Rávdnjejhoka, en fiskrik älv som går ner mot havet. För att ta sig upp till boplatserna bar familjerna upp sina saker, till fots, utan klövjehärkar. Det var två, tre, fyra kilometer från tältboplatserna vid havet upp till Rávdnjevággi, men när sakerna skulle bäras upp ”kändes det längre”. Orbusa Nilsá (Nils Orbus) förklarar bärandet med att det var svårt att få tag på härkarna⁷ i början av sommaren. Det skulle ha tagit flera dagar att få tag på dem och det var enklast att bära allt själv. Tyngre saker som slipsten, större grytor och hinkar fanns kvarlämnat på boplatserna för att man skulle slippa släpa på dem under flytten.

⁷ Härkar = tamreinen. Kjørerein og kløvrein (red.)

Det finns många uppgifter om vilka det var som bodde här under olika tidsperioder, i både muntliga och skriftliga källor. Svenska lappväsendet och den norska motsvarigheten hade inflyttningslistor som angav inte bara hur många som flyttade utan också antalet renar. Under nästan två decennier pågick också undersökningarna i olika renbeteskommisioner, där det också finns uppgifter om vilka som har flyttat till området och hur och när de har bott där. Det skriftliga och muntliga materialet är samstämmigt när det gäller vilka som bodde i Rávdnjevággi de sista åren.

Även konstnären Ossian Elgström besökte Rávdnjevággi. Han beskriver i boken *Lappalaiset* utförligt hur boplatsen såg ut och vilka familjer som vid den tidpunkten bodde i de olika kåtorna (Elgström 1919, sid 351-352). Namnen stämmer överens med släktskap och siidasammansättningar. Elgströms nedteckningar gjordes 1918, bara några år före tvångsflyttningarna, och det är den sista beskrivningen av boplatsen i Rávdnjevággi. Enligt honom fanns det då sju torvkåtor, och boplatsen skulle ha varit organiserad på följande vis (hans svenska stavningar av namnen har här bytts ut mot de samiska namnen):

1. Torvkåta längst i sydväst, tillhörande Váhkara Johánas (Johannes Nutti) med frun Elle och tre barn, samt Riá Ánde (Anders Valkeapää) med frun Ánne och tre barn. (10 personer)
2. Torvkåta tvåhundra meter nordost från den förra, skild av en liten bäck. Tillhörde Diina Johánas (Johan Guttormsson Nutti) med frun Márge Nutti, samt Bierana Liisa/Hurre Liisa (Elisa Persson Hurri) med frun Ánne Hurri och två barn, samt Jovnnás Válgu (Jonas Valkeapää)⁸ och Váhkara Johánasa Elle (Elle Nutti). (8 personer)
3. Torvkåta tio steg från den förra och i nordostlig riktning. Tillhörde Ovlá Ándaras (Anders Olsson) och Riá Márjá och deras fyra barn, samt Ovlá Biette (Per Olsson Blind), änkekan Diina Biette (Per Guttormsson Nutti) och hans son Diina Biette Johánas, samt nomadskolelärare Ingerta Blind. (10 personer)

En tältkåta som var skolkåta stod i närheten. Ovlá Ándaras ansvarade för att frakta skolkåtan och skolans tillhörigheter till och från sommarboplatsen.

4. Torvkåta ungefär 400 meter österut från Ovlénat, i rak östlig riktning. Tillhörde Anders Johansson Nutti med fru och två barn, samt Segela Biette (Per Nilsson Blind) med fru Ingá och två barn. (8 personer)
5. Torvkåta söderut. Tillhörande Márte Joná (Jon Mártensson Nutti) och hans fru Elle Nutti och Márte Jonás' äldre syster Brita Idivuoma. (3 personer)
6. Torvkåta längre ner i dalen. Tillhörande Niilla Joná Nihko (Nils Jonsson Heikka) och frun Elle Heikka med deras fyra barn, samt Gierto Biette (Per Persson Piltto) och systemen Kristina. (7 personer)
7. Tältkåta tillhörande Gárena Jovnná (Jon Olsson Labba) och frun Váhkara Risten (Kristina Labba) med deras tre barn (5 personer)

⁸ Diina Johánas var styvfar till Jovnnás Válgu

Det rör sig sammantaget om kring 50 personer 1918. I varje kåta bodde i genomsnitt sju personer. Bland de här kåtorna fanns också en skolkåta. Under de sista åren boplatserna var i bruk i början av 20-talet bodde närmare 70 personer i Rávdnevággi. Det berodde på att familjer från Ráneš (Ringvassøy) också kommit dit sedan deras renbetesdistrikt stängts för inflyttning. Det var bland annat familjerna Orbus och Tomma, som tidigare hade bott somrarna vid Gusmmorjávri (Skogsfjordvatnet) på Ráneš. Enligt Ossian Elgström ligger kåtorna i Rávdnevággi ”spridda över en yta på flera kvadratkm”. (Elgström 1922, sid 184).

Till det här antalet tillkommer de familjer som inte bodde i Rávdnevággi, men hade sommarboplatserna på norrsidan, vid Simmáidvággi och Vinnjevuopmi (Finnvikdalen). Enligt Váhkara Ovlá bodde ”Hurra Beahkká, *Muorrajuoigi* ja Simma Lásse med familjer på norra Sállir i början av 20-talet, alltså familjerna Hurri, Bær och Simma. Det här stämmer överens med uppgifter från svenska lappväsendet.

Vardagslivet på boplatserna finns också relativt väl beskrivet i intervjuer med dem som bodde där. Vid varje kåta fanns i regel en luovvi, en upphöjd förvaringsställning som vilade på fyra ben. Kåtorna hade i regel också en eller flera holga, en enkel ställning med en stång för att till exempel kunna hänga ut sängkläder på vädring och torka kött. På äldre bilder från Rávdnevággi kan man se de här förvaringsställningarna utanför kåtorna (Se foto Hilbert Helgesen från Straumsdalen, Digitalt museum.no). Alla kåtaöppningar ligger mot öster (Elgström 1922, sid 184) Utanför kåtan fanns ofta till exempel en *árran* för att laga mat utomhus, en plats för att förvara mat, ibland en större sten med skugga, en plats att lägga ben och huggbock för ved. Kåtaplatserna skulle förutom att de var torra och platta också ha tillgång till vatten.

Tiden före kalvmärkningarna var vilsam. Kvinnorna hade köpt koskinn som de avhårade och använde för att sy skor och göra nya seldon. Man köpte och bytte till sig varor i Romsa, allt från mjöl till tyger, och de slöjdade själva saker som såldes inne i staden. Under försommaren plockades *juobmu* (fjällängssyra) och boska (kvanne). I intervjuerna beskrivs hur alla slöjdade. Orbusa Nilsá berättar att ”de var snickare allihop.” Männerna gjorde främst hårdslöjd som knivar, vaggor, kosor, etc. Kvinnorna sydde skor och kläder.

Under hela sommaren gick de skolpliktiga barnen i sommarskola som också låg i Rávdnevuoetki. Riá Niillas minns det tydligt, eftersom hans far hade ansvar för att transportera skolmaterialet till och från Sállir. ”Vi flyttade och skolan var med. De bar med sig skolsakerna. Min far var den som arbetade med det”. Sista somrarna vid Rávdnevággi minns Riá Niillas att de var fyra, fem barn på skolan och några fler som kom från andra sidan ön. Skolan låg i en táltkåta och lärare var Ingerta Blind som bodde tillsammans med Ovlénat i deras torvkåta. Undervisningen pågick under hela sommaren.

Samtidigt som renarna samlades ihop om hösten gjordes boplatserna i ordning för vintern. Det var viktigt att lämna kåtor och andra byggnader i fint skick och lämna rent och prydligt efter sig. Innan man lämnade ”sa man några ord”, som Sara Harnesk uttryckte det. *Sivdnideapmi* var vanligt när platser lämnades för att det skulle bevaras i gott skick till nästa gång man kom tillbaka. Det berättas också om hur man gick runt i området och tackade och tog farväl.

8.6 Rengärden

Kalvarna märktes främst på snöfläckar uppe till fjälls. Intervjupersonerna nämner en plats relativt högt upp till fjälls där flera dalar gick samman. De märkte i mitten eller slutet av juli, under varma perioder när renarna gick ihop på grund av värmen och självmant sökte sig till snöfläckarna. "Vi brukade märka kalvar efter midsommar, några veckor efter midsommar. Det var stora kalvar", berättar John Heaikka.

En del kalvar märktes också i de rengärden som fanns vid boplatsen. Enligt John Heaikka fanns det flera gärderna. Andra intervjuer beskriver två gärdesplatser i slutet av 1910-talet. Gärderna var så kallade *holgagårddit*, man byggde holgakonstruktioner och ställde träd mot dem. Gärderna låg nära boplatsen. Ett låg nere i dalen mot Rávdnjeluoktahället och ett låg "på baksidan". Rengärderna användes främst under andra halvan av vistelsen. "De mjölkade. Och ost gjorde de också då".

Mjölknigen verkar ha fortsatt ända fram till tvångsflyttningarna, men mindre regelbundet än vad som tidigare varit fallet. Några säger att man mjölkade hela sommaren, andra att man mjölkade på riktigt först till hösten. Troligen refererar intervjuerna till olika tidsperioder. Tiden i början av 1900-talet var en övergångsperiod när renarna mjölkades allt mindre under sommaren och getmjölk ersatte renmjölk.

John Heaikka minns mjölknigen. "De mjölkade på Sállir, hela sommaren. De brukade ta in renhorden. Den kom till gärdet varje dag. Det var en så rolig tid". Också Váhkara Ovlá berättar om hur de mjölkade. "Renarna kom nära när det var sunn-
anvind. De kom till Rávdnjevággi, intill kåtorna. Och så mjölkade de."

Orbusa Nilsá säger att de mjölkade när de hade renarna i hage, men det verkar inte på honom som att de tog in dem enbart för att mjölka. Att hans uppgifter skiljer sig kan bero på att han var yngre än John Heaikka och Váhkara Ovlá och att han bara bodde på Sállir några år före tvångsflyttningarna. "Lite mjölkade de när de hade in i hagen. Och så tog de *beaskanármiisiid* [skinnkalvar].⁹ Men det var lite härkar. Härjar och hanrenar var långt där borta. Det var först till hösten de letade reda på dem, innan de skulle flytta", berättar han.

Enligt Sara Harnesk var mjölkning mest något som förekom på hösten när de vänt om mot vinterlandet. "Hela tiden mjölkade de. Det var så snälla renar. De stod utan att knyta, som getter. Vi hade flera vajor som brukade stå utan att knyta." Sara Harnesk säger att de knappt behövde mjölkhagar när renarna vant sig vid mjölkningen. Hundarna gick några gånger runt, så ville inte renarna fara någonstans.

Intervjuerna berättar ingenting om gethållning, men det är väl känt att det fanns getter på andra platser och att samerna hade dem inkvarterade hos bofasta *verdefamiljer*. I vilken utsträckning det var fallet på Sállir går inte att säga utifrån det här intervjumaterialet. Men om det var så att man inte längre mjölkade annat än när renarna var i gärde, är det troligt att småbarnsfamiljerna också hade getter för att få tillgång till mjölk.

I augusti togs kalvarna in i gärderna för kalvslakt. Det var tradition att slakta *beas-*

⁹ Skinn fra årskalv til pesk (red.)

kanáhkmesiid, det vill säga kalvar med ny, blank höstpäls. Det krävdes kring fem kalvskinn för att sy en päls till en vuxen person, så det gick en del kalvar till en hel familj. På Sállir bodde många familjer som var väldigt små renägare, så troligtvis var det inte alla som alltid kunde slakta kalvar i samma utsträckning som de större renägarna.

Samtidigt som man tog skinn tog man vara på kalvköttet, både för eget bruk och för avsalu. Sara Harnesk minns att hon gick med sin *áhkku*¹⁰ till Rávdnjeluokta för att sälja kalvkött till de bofasta. Under höstsommaren slaktade också större hanrenar för avsalu till bofasta på Sállir eller avsalu inne i Romsa. Renarna leddes då ner och slaktades vid Hoggebohtu. Lávrá Nihko Lásse har hört berättas om hur de rodde till Romsa. Olof Nutti berättar att de brukade låna en båt. Ibland tog de hanrenar till slakt från Rávdnjeluokta, där de vaktade för att inte tappa renhjorden över sundet. Slakten var i regel det sista som gjordes innan det var dags för flytten tillbaka till vinterlanden på svensk sida.

8.7 Handel och relationer till de bofasta och andra samer

Med den nya Felleslappeloven från 1882 indelades sommarlanden i distrikt. Sállir numrerades som distrikt nummer 23. Alla höskador skulle i och med den nya lagen delas och bekostas gemensamt av distriktets renskötande samer (Andresen 1991). Att betala takst för renar som betade på bofastas mark, blev en realitet för alla renskötande samer som flyttade in till öarna och halvöarna på norsk sida.

I intervjumaterialet finns få berättelser om arbetet med att vakta renarna från att gå in på de bofastas ängar, men några uppgifter om det förekommer. Per Nils Piltto berättar en historia om hur Máhte Ánde (Anders Mattsson Lango) vaktade en av ängarna nere i Hoggebohtu. Lango gick mellan kåtorna och berättade. De berättar alltid mycket, bland annat om att renarna var på ängarna och att de var tvungen att vakta de där ängarna vid Hoggebohtu. De hade rovor¹¹, och de åt dem ibland när de satt där och vaktade ängarna. Men när norrmännen kom på att de åt dem, då vart det fart.

Vid Hoggebohtu hade de renskötande familjerna nära kontakt med de bofasta, bland annat med familjen Viken som hade sina ägor precis vid boplatserna vid havet. På bilder från början av 1910-talet syns gårdens folk tillsammans med någon av de samiska familjerna vid sin kåta. Kontakterna gick ner mot Hoggebohtu, men också mot Rávdnjeluokta, som låg sex kilometer söderut från boplatzen vid Rávdnejávaggi.

Bård Karlsen som bodde och var uppvuxen i Rávdnjeluokta, berättar hur samerna gick runt på gårdarna och sålde kött. Han minns också hur dom mjölkade och gjorde ost. ”I mitten av augusti kunde du räkna med att få köpa ett stycke renkött. Av och till fick man köpa sig en renstek. När de hade något att sälja var de ner, antingen det var kött eller handarbete. Manfolket lagade ju knivar och sånt. Det är säkert många som har kvar minnen av det än i dag.”

¹⁰ ”Bestemor” på norsk (red.)

¹¹ ”Neper” på norsk (red.)

Sara Harnesk minns att de slöjdade i Sverige för att kunna sälja, inte minst skor. De hette ”skalla”, skor av härnor¹². Köper du ”skalla”? De var ganska klumpiga, men de köpte dem de som åkte häst och hade hästforor¹³. De hade lappskorna. Samerna själva bytte till sig bland annat fisk och tran. Tranet används för att smörja skor och seldon. Bård Karlsen minns att de ofta kom för att få tag på fisk. ”De gick ju väldigt ofta nere. Och när det lackade ut på sommaren så fick de laga sig smörjningar. De ordnade i regel med det innan de fór. De hade renvom och fyllde i den.

En bror till Bård Karlsen som också bodde i Rávdnjeluokta, säger att det var en rik fiskfjord de bodde vid. ”Det var väldigt med sej och den kostade inte mycket. De fick sig sej, lever och mjölk köpte de också, men de brukade ju även renens mjölk”. Han minns också att de själva fiskade lite i älven. ”Det var bra med lax i älven. De hade det säkert jättegott, det var så mycket fisk i älven. Det var ett friskt inslag i livet det där med renar och lappar.

Också Bård Karlsen minns att de kom bra överens. De brukade själva gå upp till Rávdnjevággi och hälsa på. ”Vi var ju många gånger där uppe och drack kaffe. Man blev ju bekant, särskilt med de ungar som var där. När lapparna slutade vara här så var det något som fallit bort. Man var ju vant med det där om sommaren. Det var inte något ogunstig mellan folk och dem. De umgicks ju från att de kom till de reste, de vandrade ju i husen och pratade med folk.

Det hände att någon av de äldre stannade kvar på Sállir över vintern hos någon av de bofasta. Bland annat bodde en äldre man fyra, fem vintrar hos Karlsens för att han tyckte det var besvärligt att flytta. Efter att han gått bort kom ibland dottern och bodde över hos dem. Relationen gick i arv.

Samerna själva minns inte bara de goda relationerna, utan också problemen de mötte när de betade sina djur och bodde på ön. Sara Harnesk minns när hon och hennes mormor skulle sälja kalvkött i Rávdnjeluokta. ”Jag var med henne en gång när vi skulle till Rávdnjeluokta och sälja kött. Vi brukade göra det i slutet av sommaren. En tant tog aska och skrek: ”ni må icke ganj.” Hon slängde askan efter oss. De hade sett att de var noaiddit (nåjder). I boken *Lappalaiset* säger Gárena Jovnná (Jonas Olsson Labba) att ”här i Haugebotn påstår folket att det spökar i de tomma lappgammarna, och ingen går gärna över platån en mörk vinterkväll” (Elgström 1919, sid 355). Också familjen Karlsen i Rávdnjeluokta, som var vänligt inställd till samerna, berättar att de var rädda för att samerna skulle ”gande”, sätta något ont på dem.

Även i renbeteskommissionens insamlade intervjumaterial framkommer många negativa kommentarer kring att samerna hade sina renar på Sállir. ”Det har vært så galt at eg mest ha gråte”, säger en gårdsbrukare i Skavberget.

Intervjumaterialet berättar ingenting om eventuella relationer till människor av samisk släkt i andra bygder på Sállir. Dock finns många berättelser om *Muorrajoolgi* (Nils Rasmusson Bær) och Hurre Beahkká (Per Nilsson Hurri) som bodde på norra

¹² Skaller, fottøy av reinens hodeskinn (gállohat)(red.)

¹³ Drev med hesteskyss (red.)

sidan av ön. Bland annat ska *Muorrajuolgi* ha använt sig av ett stengärde som finns där. Dalen Simmáidvággi har troligen också fått sitt namn efter familjen Simma som brukade bo där. Barnen från norra sidan av Sállir gick i skola i Rávdnjevággi, berättar Riá Niillas.

Johannes Nästås som bodde i Storslet säger i en intervju i renbeteskommissionen att han under sin första tid hörde att det skulle finnas märken efter ”gamla lappläger” i Straumsdalen, det vill säga Rávdnjevággi (Renbeteskommissionen af 1907).

8.8 Jojk från Sállir

I det material som har gått igenom för den här rapporten, nämns bara ett fåtal *luohti* (jojkar) från Sállir. Én är Válggu Johánas' (Johannes Valkeapää) *luohti* om Duvrosnjárga (Skaltje 2005). Duvrosnjárga var ett centralt renbetesland för samerna i Rávdnjevággi och nämns också i många av intervjuerna. Det beskrivs som ett gräsland dit de flyttade så fort de kommit till Sállir. I Lars Walkeapääs bok om samernas renflyttningar berättar han också om hur Orbusa Nilsá (Nils Orbus) jojkkade Vinnjevuopmi (Finnviksdalen) på norra sidan av Sállir. Orbusa Nilsá hann flytta både till Ráneš och Sállir och var bekant med bägge öarna, och även den norra delen av Sállir där de brukade flytta förbi (Walkeapää 2009).

Riá Niillas (Nils Blind) berättar att han alltid jojkkat människor, renar, bäckar, vatten, havet. Han jojkkade också båtarna i Norge. ”Båtarna som människor flyttat med, flyttat med i Norge, de har vi alltid jojkkat.” (Skaltje 2005, sid 84). Han säger att ”vi” jojkkade dem alltid, vilket antyder att de alla gjorde det, inte bara han. I boken *Karesuandolapparna* säger Váhkara Johánas ”Man blir så glad att man sjunger då man ser skogarna och havet” (Elgström 1922, sid 94).

Det berättas om hur olika personer som bodde i Rávdnjevággi jojkkade mycket, bland annat Riá Márjá som ska ha varit en riktig *luohtedahkki* (jojkskapare) (Skaltje 2005). Men det finns få specifika jojkar bevarade. Att det inte finns fler kända jojkar, beror delvis på att jojkkandet inte fördes vidare till nästa generation. Tvångsflyttningarna från Sállir skedde samtidigt som jojkkandet började försvinna, till stor del för kyrkans syn på jojken som syndig. Samerna i Rávdnjevággi var troende och många slutade att jojka offentligt på grund av sin religion. Jojk hör också till platser och människor, och efter tvångsflyttningarna förlorade många relationerna både till markerna man jojkkat och personerna man känt och jojkkat. Det är mycket möjligt att det finns fler jojkar bevarade, men det kräver en djupare undersökning av ämnet.

8.9 Bruken av och förhållandet till området efter 1922

Flyttningarna till Sállir upphörde från och med 1923. Det året stängdes öns renbete för samer som var svenska medborgare. Som en konsekvens av det tvångsflyttade svenska myndigheter renskötarna söderut ut i Sverige. De flesta av *Sállirjohtit*, som de kallades på samiska, hamnade i Jáhkámáhkke-området (Jokkmokksområdet) i Sverige. Några familjer tvingades flytta till Árjepluovetrakterna (Arjeplogstrakterna) och hamnade senare i Svaipa sameby i södra Norrbotten. Men det finns också ättlingar som flyttat till andra håll.

John Heaikka berättar att han var kring 30 år när de flyttade. ”*Vuoi vuoi*, nog kommer jag ihåg. Nog fick de flytta. Min mor levde fortfarande då. De flyttade allihop”.

Riá Niillas (Nils Blind) var 11 år när de flyttade och har fått det berättat för sig varför de inte bodde kvar i Rávdnevággi. ”De fick sluta, det var inte längre tillåtet att komma. 1923 fick de inte längre komma. Det var då de stängde de där öarna”. De tog bort allt, de fick inte längre flytta. När de stängde hade de inte längre några sommarland och de visste inte vart de skulle flytta.

El Susa Nordqvist (Susanna Nordqvist) var själv inte född i 1923, men hennes föräldrar bodde i Rávdnevággi och tvångsflyttades. Hennes mamma har berättat för henne om flytten. ”De fick flytta därifrån. Säg farväl till alla kåtplatser, kåtastängerna och båtarna. De grinade och fór. Huvvaligen.” Det har min mor berättat.

Sara Harnesk var tio år, men hon minns sista året de kom till Rávdnevággi, 1922. ”Vi kom först till hamnen där i Hoggebohtu. På fjället hade vi torvkåtorna. Man såg havet ditåt och ditåt, det var riktigt fint. Det året fick de nådeår att hämta sina pinaler¹⁴, de hade ju lämnat grytor och pinaler och allt möjligt.” Sara minns hur en del grät och bad varandra om förlåtelse, för man trodde att detta måste vara Guds straffdom som drabbat dem. Eftersom hon var barn förstod hon inte riktigt hur definitivt flyttningen söderut skulle bli, men av de vuxnas reaktion tänkte hon att det måste vara något hemskt som drabbat dem. ”Det var gråt och jämmer. Och religion och de omfamnade, och syndernas förlåtelse. Vi tog farväl av backarna och vi tog farväl av träd och stenar och gamla stigar. För oss var det samma, vi var ju unga, men jag följde mormor och de grät och predikade synd och välsignelse. Det var hemskt egentligen. Hela vägen när de flyttade hit, de bara grät och sa adjö till buskar och träd och stenar, och den där stigen de har vandrat.”

Enligt samisk tradition lämnades torvkåtorna och de andra byggnaderna och renskötselaneläggningarna som de var, för att återtas av marken när de rasat samman och murknat. På svensk sida av Sápmi levde platsen kvar i minnen och berättelser. Per Nils Piltto föddes efter att familjen tvångsflyttats söderut, det var hans pappa som vuxit upp i Rávdnevággi. Men han minns berättelserna om de norska sommarlanden, bland annat hur Máhte Ánde (Anders Mattsson Lango) aldrig pratade om de nya betesmarkerna, bara om Norge. ”Det har alltid berättats och pratats om det. Lango han var där på Sállir och han pratade bara om de gamla historierna. Han berättade aldrig något om tiden efter att de kommit hit” (till Svaipa).

De flesta av de som tidigare bott i Rávdnevággi, återsåg aldrig boplatser. De fortsatte att leva som renskötande samer i sina nya samebyar och hade inga möjligheter att resa tillbaka. På den tiden fanns inte heller kommunikationer som möjliggjorde att resa tillbaka till de gamla sommarlanden. Det var först från och med 1960 och 1970-talen som familjemedlemmar eller barn och barnbarn började komma tillbaka för att besöka sina gamla boplatser.

Enligt intervjumaterialet är det många familjer som har gjort återbesök till Rávdnevággi på senare dagar. Orbusa Nilsá var tillbaka till Rávdnevággi på 1970 och 1980-talen. Han berättar hur markerna hade förändrats under de 50 år som gått sedan han lämnat platsen. ”Den har förändrats, det har den. På den tiden fanns knappt några träd. Det var kala backar det här. De gamla stigarna syns knappt, de

¹⁴ ”Ting” på norsk (red.)

syns bara på vissa ställen. Den där stigen gick mellan kåtorna, och så den som gick till hagen. Men kåtaplatserna syns tydligt, de känner man igen. Det är så trevligt att gå här, där man en gång bott. Det var då verkligen roligt att vara här igen.”

Orbusa Nilsá berättade att en del saker fortfarande fanns kvar på boplatzen, bland annat hittade han en vattenränna i trä som stod kvar i boaššu (kåtans köksdel) i det som en gång varit en kåta. Enligt Orbusa Nilsá använde de sådana för att skölja ut smutsigt vatten ur kåtan¹⁵.

Lávra Nihko Lásse har varit flera gånger i Rávdnjevággi. ”Det var min morfar som flyttade till Kvaløy, Gárena Jovnná. Jag har varit där flera gånger, där på boplatzen som ligger där uppe. Man ser att de har varit där. Det är en väldigt fin plats, en väldigt fin plats. Det är inte särskilt långt från havet.” Han har hört sin mor berätta om flyttningarna och de norska sommarlandena, men han ångrar att han inte frågade mer och dokumenterade det hon berättade. ”Jag brukar tänka att vi inte förstod att fråga min morbror och min mor. Nog skulle de ha vetat mycket.” De gånger han varit där har han tänkt på hur snabbt platsen har förändrats från berättelserna han hört. ”Det fanns kåtaplats, luovit, allt, men nu syns det knappt.”

Lás Biet Heaikka Johánas (Johannes Marainen) har besökt Rávdnjevággi tillsammans med studenter. Han har också förfäder som en gång bott på Sállir. Han menar att relationen till mark fortfarande är väldigt stark. ”Jag tror inte att försvenskningen har påverkat vår syn på naturen. I den kristna tron lägger man inte så stor vikt vid platser. Men det är nästan som att den gamla tron finns kvar och att vi fortfarande känner att vi är en del av jorden och att jorden den är levande. Det där påverkar vår syn på markerna och platserna där vi bott.

Johannes Marainen har i sitt arbete som historiker och författare intervjuat många renskötande samer. Han menar att hans intervjupersoner har gett uttryck för två känslor. ”Först när de kom tillbaka på besök var det tungt. Men när de hade fått vara där och se platsen förändrades det. Någon berättade att det var som att komma hem, även om de inte själv någonsin varit där och bara hört om platsen genom berättelser. För många är det nog tungt att komma tillbaka, samtidigt som det är som en slags medicin. Att återse platsen helar de sår som föräldrarna burit med sig”, menar Johannes Marainen.

Intervjupersonerna ger uttryck för att besök av de gamla boplatserna är ett sätt att minnas de släktingar som varit. På många av platserna anordnas både släkträffar, födelsedagsfirande, studieresor och semestervistelser. Ella Stina Idivuoma firade sin 70årsdag genom att besöka Rávdnjevággi. Slakten var med och de gick tillsammans från Hoggebohtu upp till Rávdnjevággi. ”Tänka sig att bli tvångsflyttade till ett ställe inget visste om. Det var trevligt att vara där och träffa slakten. Så var vi på kyrkogården i Ramfjordbotn”. Ella Stina Idivuomas farfars syster begravdes där. Hon har likt många andra familjer släktingar som blivit bofasta i Norge.

Per Nils Piltto besökte Rávdnjevággi för första gången när han fyllde 70 år och fick resan i present av sin familj. Med hjälp av alla historier han hört kunde han se

¹⁵ I følge Per Kittu ble vannrenner brukt for å lede vann til vannbeholderen (red.)

var de tagit in renarna i gårdet och hur renskötseln organiserats. ”Jag har hört så många berättelser om den. Att där kom de över och där släppte de härkarna. De berättade att på den tiden när de flyttade dit så samlade renhjorden sig själv till fjället där, det som ligger ovanför boplatsen. Ovanför Rávdnji, då när de skulle flytta. Och så berättade de att när de kom dit, då kunde de ta av sig skorna.”

Per Nils Piltto hade med sin familj vid besöket. ”Vi gick upp från kyrkogården och hittade kåtaplatserna. Eldstäderna hade farit men min fru räknade alla kåtaplatser. Vi gick runt och såg på var hagarna legat. De har berättat att förr kunde man se grytor och kaffepannor som blivit kvar, men nu hade de farit in i jorden. Inte såg man dem något mer.” Han planerar att komma tillbaka och han tycker att platsen är viktigt för barnen och barnbarnes skull. ”Kulturen måste vara kvar. Barn och barnbarn kan fara dit och se platsen, och berätta.”

8.10 Muntliga källor

Intervjuer gjorda av Lars J. Walkeapää, Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala, Institutet för språk och folkminnen:

Orbusa Nilsá – Nils Orbus (född 1906)

John Heaikka (född 1904)

Váhkara Ovllá – Olof Nutti (född 1906)

Bård Karlsen

Intervjuer gjorda av Gertrude Kuhmunen och John Erling Utsi, Ájtte svenskt fjäll- och samemuseum:

Hurre Sára – Sara Harnesk (född 1913)

Intervjuer gjorda av Elin Anna Labba 2017 och 2018:

Válggu El Susa – Elle Susanna Nordqvist (född 1931)

Lávra Nihko Lásse – Lars Labba (född 1948)

Giertto Biette Per Nilsá – Per Nils Piltto (född 1936)

Lás Biet Heaikka Johánas – Johannes Marainen (född 1940)

Gusttu Biette Ella – Ella Stina Idivuoma (född 1940)

Intervjuer gjorda av Inger Egemyr Blind, Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala, Institutet för språk och folkminnen:

Riá Niillas – Nils Blind (född 1911)

Uppgifter om födelseår kommer från Karesuando samesläkter (Marainen 1997).

9 Muntlige overleveringer i Kittifamilien på Sállir/Kvaløya

Sammendraget er basert på flere telefonsamtaler med reineier Per Lars Kitti (f. 1948) på Sállir/ Kvaløya. Samtalene har foregått på norsk. Vi har gått gjennom sammendraget i lag og Per har samtykket i offentliggjøring av innholdet.

9.1 Kittifamiliens reindrift

Per har drevet med rein på Kvaløya hele livet. Han er av reindriftsslekt som opp gjennom tiden har holdt til på både norsk, svensk og finsk side av riksgrensene. Tilknytningen til Tromskysten går langt tilbake i tid. Tidligere generasjoner har flyttet med flokken mellom innlandet og kysten. Man har også holdt til ved kysten hele året og flyttet mellom ulike øyer (Kvaløya, Ringvassøy, Reinøya, Rebbenesøy, Vannøya, Helgøy og Nord-Kvaløya). Pers bestemor Margrethe Lango Kitti (1884-1974, fig. 32) fortalte Per at det tidligere var vanlig å flytte mellom ulike siidaer. Margrethe drev med rein på Reinøya og Rebbenesøy før hun ble bofast på Kvaløya, der også Per driver helårsdrift.

Per vokste opp hos bestemoren Margrethe i Risvika. Margrethe ble tidlig enke. Fra Per var 15 drev han reinflokken. Da sluttet de med andre husdyr. Før det hadde de et par kyr og noe sau. Det var Pers jobb å slå høyet.

Fig. 32: Bildet er tatt i Håkøybotn rundt 1954 og viser Kittifamilien i lag med familien Viken på gården Holemark. Per er den lille gutten i midten på lastebilen. Han sitter mellom søskenbarna Gottfred Sundqvist og Johannes Påve. Bestemoren Margrethe står foran til venstre, mellom Inda Lundberg Viken og Margrethes datter Atalia. Atalias svenske mann Sten Sundqvist drev et transportbyrå og eide lastebilen. Mannen i midten med Karesuandolue er Lars J. Walkeapää, som var dreng for Margrethe en kort periode. Så følger Lars Påve og hans kone Inger Anna (Margrethes datter), Magnhild Dahl og Simon Viken. Foto: privat (Sylvi Viken Johansen).

Fram til slutten av 1970-tallet drev Per med rein på både Vannøya, Rebbenesøy og Kvaløya. På Rebbenesøy drev han alene. Etter det har han vært på Kvaløya, der han har brukt hele øya og hatt fast bolig på Kvaløysletta¹⁶. Det ble etterhvert arbeidskrevende å ha reinen spredt over flere øyer. Det ble vanskeligere vintre og man ble avhengig av tilleggsfóring (Per har fóret siden 1969). Så etter bestemoren Margrethes død delte Per og søsteren Asbjørg beiten seg i mellom. Asbjørg Kitti driver i dag på Vannøya.

Vi snakker om at Per har mye mørk rein. Per sier det er flyttreinen som er lys. Øyreinen er mørk i pelsen. Per sier det er lenge siden han har hatt hvit rein i flokken. Han hadde en hvit simle for mange år siden. Simla ble 10-11 år og det var lenge for en hvit rein. De lever som regel ikke så lenge, sier Per.

Øyreinen er kjent for å ha store og flotte horn. Per sier han og bestemoren brukte å sende horn sørover, til Røros. Det var ettertraktet materiale for dem som drev med duodji. På bildet ser vi horn på lasteplanet på bilen (fig. 32). De har ennå bast på seg. Margrethe hadde slaktet okserein om sommeren.

9.2 Om tidligere reindrif og Finnheia

Per har hørt om den samiske historien på Sáallir/Kvaløya fra bestemoren, Margrethe. Margrethe fortalte at det tidligere kunne være mye rein på Kvaløya i perioder. Det skal ha vært opp til 6000 dyr på vårbeite. Flytteveien til øyene skal ha vært den lengste som fantes. Per kaller flyttingen over sundene for en risikosport. Særlig fjorårskalvene og oksereinen var svekket etter vinteren. Reinen kunne begynne å svømme i ring under kryssing, slik at det oppsto en malstrøm. Flere hundre dyr kunne gå tapt.

Det var så krevende for reinen å komme seg videre over til Ringvassøy og de andre øyene om våren at disse flokkene kunne bli igjen på Kvaløya. Reinen orket ikke flytte videre. Det var egentlig ikke lov å bli igjen. Man skulle flytte. Staten holdt oppsyn. Per har ikke inntrykk av at det oppsto konflikter internt, i reindrif, som følge av at rein fra andre siidaer ble igjen på Kvaløya. Folk var i slekt og familie. De løste ting seg i mellom.

Per besøkte boplassen i Rávdnevággi/på Finnheia som barn i lag med bestemoren. Margrethe var oppvokst der, så hun var godt kjent og visste hvor alt lå. Pers oldemor Elin Margrethe Persdatter Heikka (1854-1918) var av en slekt som fra gammelt av tilhørte siidaen og ellers hadde rein på de andre øyene i området. Pers oldefar Mathis Persen Lango (f.1848) var reieneier av Kautokeinoslekt. Margrethes brødre Anders og Henrik tilhørte i voksen alder siidaen i Rávdnevággi, samt siidaen i Nieidavuovdi/ Andersdalen og i Romssavággi/Tromsdalen på fastlandet (jf. Ljung 1999, intervju Ola Omma 1999, Walkeapää 2009). Pers mor og tanter holdt forbindelsene ved like gjennom hyppige besøk på sommerboplassen i Romssavággi.

I Pers barndom så man tuftene på Finnheia godt. Per sier det er blitt svært tilgrodd og mener man ikke vil finne tuftene om man ikke vet hvor de ligger. Som barn undret Per seg over hvorfor det var så lite igjen av gammene. Stine forteller om lokalbefolkning som skal ha brent ned gammer etter tvangsflyttingen. Jo, Per har

¹⁶ På Kvaløya er det to driftsenheter/siidaenheter. Den ene innehas av Per Kitti, den andre av Risten Turi Aleksandersen, som overtok etter Pers søskenbarn Elsa Kåsa Granath (red.)

hørt at slikt skjedde. Men bestemoren ville ikke snakke om det. Per kjenner også til at bygdefolk hentet seg kobberkjeler og annet som sto igjen i gammene.

Per forteller om en annen boplass på Kvaløya der gammene skal ha blitt brent av lokalbefolkning etter tvangsflyttingen. Sauebønder skal ha sagt det ble gjort av hensyn til sauene, fordi sauene kunne komme seg inn i gammene. Dette var en boplass ved munningen av Finnvikdalen, i Finnvika. Boplassen lå langs flytteveien til Ringvassøy og var en hvileboplass brukt i forbindelse med flytting. Her kunne man bo til strømforholdene i Kvalsundet var sånn at reinen kunne svømme over.

Det var en større sommerboplass lenger opp langs Finnvikelva, i området der det ligger et melkegjerde (steingjerde). Denne boplassen var mer stasjonær og hadde større gammer. Per har nylig vært og sett til en av disse gammene. Tufta vises fortsatt godt.

Per husker bestemoren viste han gammen som ble brukt til skole på Finnheia. Per husker akkurat hvor skolegammen ligger. Det gikk visst unger på skole på Finnheia som kom fra et større område, andre boplasser. Per har ikke hørt om noe skoletelt. Men han tenker seg at man kan ha tatt i bruk telt i tillegg til gammen hvis det var mange unger.

Per tror gjerdeplassene på boplassområdet på Finnheia må være melkegjerdar.

Per sier han har sett gammetufter nede ved det han kaller Ramnfløyelva (Rávdn-jeváhjohka/ Straumselva på kartet). De skal ligge nedenfor boplassområdet, i retning Straumbukta. Det var små gammer, antakelig til geiter. I samme område har Per sett gjerdeplasser som vistes tydelig i vegetasjonen. Det skal være tilvokst med skog der nå. Per mener det var gjerder til geiter og kjørrerein.

Man hadde kjørrereinen i gjerde langs elva, der det var grønne sletter og svalt. Kjørrereinen ble holdt i gjerde bortsett fra i den varmeste tiden. Det var viktig å ha dem tilgjengelig. Per kaller kjørrereinen for datidens ATV. Kjørrereinen ble brukt til frakt av alt, slik som slakt, brensel og virke til gjerder og gammer. Gammene måtte jo stadig holdes ved like. Levetiden til en gamle var ikke lenger enn 60 år. Om våren var det viktig for vedlikeholdet å luften godt ut etter vinteren.

Per forteller at reindriftssamene på Finnheia også hadde kjørrereinen sin på Vengsøya om sommeren. Man behøvde ikke all kjørrereinen tilgjengelig ved boplassen. Det var viktig å ta godt vare på kjørrereinen. Den var dyrebar eiendom. Per sier "Trefot-Nils" (*Muorrajolgi*) hadde flokken sin på Vengsøya. Han hadde ikke så mye rein og drev med fiske om somrene. Han eide sin egen fembøring som han leide ut til de fastboende om vintrene.

9.3 Om kontakt med bygdefolk

Vi snakker om forholdet til bygdebefolkningen. Per kaller Vikenfamilien i Håkøybotn for en verddefamilie (fig. 32)¹⁷. Han nevner avdøde Kjartan Viken¹⁸. Per forteller at familien fortsatt driver gårdsdrift, sau. Verddefamiliene passet geitene til reindriftssamene på Finnheia over vinteren.

¹⁷ Verddevuohta er et samisk begrep som betegner et vennskapsforhold mellom en reindriftsfamilie og en fastboende familie. Vennskapet har gjerne strukket seg over flere generasjoner. I tillegg til den sosiale kontakten har byttehandel og utveksling av vennetjenester stått sentralt.

¹⁸ Kjartan var bror til Sylvi Viken Johansens far, som het Ivar.

Det var også mye kontakt med den gamle hovedgården i Straumbukta, der man hadde båt. Reinen kom i land ved Hella etter å ha svømt over Rystraumen. Der var det reingjerder. Det skal være gammer der også. Per husker hvor de ligger. Det var en gammel dame i Straumbukta som brukte å ringe Per og spørre nytt. Hun bodde sørpå, men var derfra.

10 Muntlige overleveringer i Håkøybotn

Sammendraget er basert på samtaler med **Sylvi Viken Johansen (f. 1959)** og **Asbjørn Johansen (f. 1949)** på Holemark gård i Håkøybotn. Samtalene har foregått på gården. Asbjørn har i tillegg vært med som kjentmann på Finnheia under feltarbeidet. Sylvi og Asbjørn har lest gjennom sammendraget og samtykket i offentliggjøring av innholdet.

10.1 Gården

Holemark er Sylvis slektsgård. Familien har sau og driver småskala gårdsturisme. De tilbyr overnatting i gammelhuset, som er over hundre år gammelt. De arrangerer også selskap i den såkalte Fjøsgammen, en moderne gamme kalt opp etter en fjøsgamme som sto der fram til 1968. Det skal tidligere ha vært vanlig med fjøsgamme i Håkøybotn blant den norske befolkningen. Fjøsgammen på Holemark var den siste som sto igjen.

Eiendommen strekker seg fra sjøen og helt opp til fjells og grenser til Finnheia i sør. Ved sjøen er det naturreservat på grunn av fugle- og plantelivet. Her er ørretdam og sauegjærde. Beiteområdet er i hovedsak fjellområdet med Blåmannen, Finnheia, Stålholla og Ramnfløydalen.

10.2 Om reindriftssamer og fastboende

Sylvi sier det har vært et nært forhold og stor gjensidig respekt mellom familien hennes og reindriftssamene. I Håkøybotn var det særlig hennes familie, faren Ivar (f. 1911) og hans bror Kjartan (f. 1914), som hadde mye kontakt¹⁹. De var ikke selv samer eller av samisk slekt. Slekten kom fra Bardu og før det fra Skjåk i Gudbrandsdalen. Gårdsnavnet stammer derfra. Sylvi tenker at det var et felles verdissyn i forhold til naturen som bandt dem sammen. Sylvis far var ivrig jakt- og fangstmann. Han drev i perioder med ishavsfangst og drev mye med rypejakt innover Ramnfløydalen, der han hadde jaktgamme. Sylvi mener han lærte mye om naturen av samene.

¹⁹ Dette får vi bekreftet av andre vi snakker med i Håkøybotn.

Fig. 33: Bildet er tatt på teltboplassen på Litjehaugen i Håkøybotn rundt 1905. Det viser f.v. bak: Aldor Ryeng, Sylvis oldemor Ane Lundberg, Emma Ryeng (gift med Aldor, søster til Ane) og Sylvis bestemor Inda Lundberg. entene i kjole er Indas søstre som het Ingeborg, Anna, Magdalena og Marit. Reindriftssamene er foreløpig ikke identifisert.

Foto: privat (Sylvi Viken Johansen).

Familiens vennskap med samene startet lenge før faren og onkelen ble født, forteller Sylvi (fig. 33). Det hele startet med Sylvis oldeforeldre Ane og Ole Lundberg, som bodde og eide på gnr 66/4 hvor alpinlandsbyen er planlagt, og Sylvis besteforeldre Inda (f. 1885) og Simon Viken (f. 1882). I tillegg til oldemor Anes familie (Ole Holemark), som bodde på gården Holemark.

I Sylvis oppvekst var Margrethe Lango Kitti mye på gården på besøk i lag med sin familie, blant annet barnebarnet Per (fig. 32). Hun var jevn gammel med Sylvis bestemor Inda og de var gode venner. Sylvi husker at Margrethe aldri satt på en stol, bare på gulvet. Sylvi var litt redd henne, for hun kunne si skremmende ting som skulle skje. Det var også ofte andre samer innom og hilste på. Sylvi vet ikke hvem dette var, men tenker at det kan ha vært etterkommere etter de som hadde sommerleir på Finnheia fram til begynnelsen av 1920-tallet.

Sylvi og Asbjørn kjenner ikke til folk i Håkøybotn som er av samisk slekt. De kjenner heller ikke til at det skal ha bodd fastboende samer i Håkøybotn tidligere. Men Sylvi har hørt om en gammel mann som skal ha bodd i en gamle året rundt. Hun tror det må ha vært på Finnheia. Han kom til slutt på sykehjem.

10.3 Om kulturminner og Finnheia

Sylvis far Ivar brukte å vise henne de forskjellige tuftene på Finnheia og fortelle hva det var. Han sa det om og om igjen, som for at hun ikke skulle glemme. Sylvi synes det er leit at hun likevel husker så lite. Asbjørn sier han husker og kan vise oss. Han kjenner blant annet til skolegammen. Den ligger litt for seg selv, som Per sa. Sylvi og Asbjørn er ikke kjent med at gammene skal ha blitt brent av bygdefolk etter tvangsflyttingen²⁰. De har inntrykk av at det var et godt forhold mellom folk i Håkøybotn og reindriftssamene på Finnheia.

Sylvi og Asbjørn forteller om Kittihula i Ramnfløydalen. Det er en naturlig hule omtrent på overgangen til høyfjellet. Det er en del ur der. Dette var tilfluktsstedet under krigen til en mann i Kittifamilien, som var på flukt fra tyskerne. Han ble syk av å ligge der og ble flyttet til et annet sted til han kom seg i sikkerhet.

Vi snakker om offersteinen. Sylvi kommer på at hun en gang hun var på tur hørte unger i Håkøybotn kalle en stor stein på Finnheia for "offersteinen". De hadde hørt det av læreren sin. Sylvi undersøker nærmere og får høre følgende historie om steinen: "Det er en historie som bestemor fortalte oss da vi var små. Det skal være en offerstein oppi Finnheia. Historien var at en same ble surret fast der for å dø. Han gikk seinere igjen der. I følge historien til bestemor så unngikk dyrene å beite rundt der. Steinen var ond, og hvis man tok på den, så kunne en bli sittende fast".

Asbjørn forteller oss om reindriftssamiske kulturminner i Håkøybotn. Nede ved sjøen ligger Slakteflaten. Der slaktet samene fra Finnheia om høsten før kjøttet ble fraktet til Tromsø med båt. Mellom Nord- og Sørrelva skal det ha stått gammer og telt. Der er det hus i dag. Ellers så var det en teltboplass på Ranen og Litjhaugen på eiendommen til Sylvi og Asbjørn, like sør for gjerdet deres. Her lå samene om våren og på forsommeren før de flyttet opp til Finnheia.

Mammakjoselva er elva som renner gjennom Holemark gård. Elva har fått sitt navn fordi folk har hørt et barn rope "mamma" der. Også Sylvi har hørt dette. Historien forteller at det var et barn som falt ut av en båt nede i kjosen og druknet. Hun ble gravlagt i fjæra ved elvemunningen, i uvigslet jord.

²⁰ Kildene oppgir at det skal ha vært folk fra Tisnes (befaringsrapport Tromsø Museum 1982)

11 Tidsdybde og landskapsbruk

11.1 Sammenfatning landskapsbruk

Ut fra det vi hittil vet, har boplasslokaliteten i Rávdnjevággi vært i bruk fra midtsommer, når det var bart, og til begynnelsen av september. Man flyttet dit med kløvrein fra teltboplassen i Hoggebohtu/ Håkýbotn, der man bodde før og etter oppholdet i Rávdnjevággi. Den siste perioden sommerboplassen var i bruk, flyttet man flokken i to omganger. Den første flyttingen foregikk med simleflokken før kalving. Da var bare reingjeterne med. De nådde Sállir/Kvaløya i begynnelsen av mai etter å ha krysset Rávdnji/Rystraumen fra Jáhkotnjárga/Malangshalvøya. Flokken ble sluppet på vårbeite på Duvrrosnjárga (Rødfjell - Kvittfjell). Den andre flyttingen foregikk med oksereinflokken i juni. Fra Báhcjavuotna/Balsfjorden brukte familiene hest og vogn og båt fram til Hoggebohtu/Håkýbotn. De flyttet over Tromsø. Vi har opplysninger om at familiene flyttet opp til sommerboplassen så seint som i begynnelsen av juli, da kløvreinen var sluppet på beite, og at de derfor bar opp tingene selv (kap. 8-10, Qvigstad & Wiklund 1909).

Flyttingen med delt flokk ser ut til å ha oppstått som følge av arealkonflikter med jordbruket. Det var særlig på forsommeren det kunne være vanskelig, når oksereinen trakk ned til de første grønne spirene ved sjøen, der gårdene lå. Flyttingen med oksereinflokken beskrives som krevende. Det var vanskelig å holde flokken samlet (kap. 8). Fram til 1860-tallet drev man i området en sommerintensiv drift med melking, som gjorde at man flyttet mellom ulike boplasser også i løpet av sommerhalvåret. Siidaen flyttet samlet (Sveen 2003, Andresen 1991). I denne perioden har trolig hele siidaen, og ikke bare reingjeterne, kommet fram til Sállir/Kvaløya før kalving.

Dalgangen Rávdnjevággi - Rávdnjemuotki/Straumseidet mellom Rávdnjeluokta/Straumsbukta og Hoggebohtu/Håkýbotn har vært et intensivt brukt område i reindrifta. I Rávdnjeluokta skal det ha vært reingjerder, gammer og teltplasser. Her har man hatt opphold i forbindelse med flyttingen over Rávdnji/Rystraumen, og man har holdt oppsyn med at ikke dyr startet svømmingen for tidlig. Oppover langs Rávdnjeváhjohka/Straumselva skal det ha vært gjerder til kjørereinen og gammer til geitene. Så følger den store sommerboplassen på den tverrgående høyderyggen på det høyeste punktet på eidet. Fra myrene ned mot Hoggebohtu/Håkýbotn har man trolig tatt torv til gammene. Nede i Hoggebohtu har det vært flere teltboplasser samt en slakteplass. I området har man også hatt båter liggende (kap. 8-10).

Reindriftssamene på sommerboplassen opprettholdt kontakten med bygdene Rávdnjeluokta/Straumsbukta og Hoggebohtu/Håkýbotn gjennom sommeren. Man tok turer for å handle og var nede på gjeting. Handel står ikke minst sentralt når det gjelder bruken av Romssasuolu/Tromsøya. Reindriftssamene i Rávdnjevággi førte slakt og duodji med seg i båt over til øya for salg i byen før flyttingen i september (kap. 8). De skal ha tatt med seg teltstenger og har altså åpenbart hatt teltleir under oppholdet på øya.

I reindrifta er det muntlige overleveringer om at man tidligere har flyttet til Sállir/Kvaløya over Romssasuolu/Tromsøya, fra Hungeren på fastlandet (pers.med.Tore Oskal). Det er også overleveringer om en Guhtur Omma (trolig Guttorm Johnsen

Omma, f. 1826) som skal ha latt flokken sin svømme over Tromsøysundet til Romsasasuolu/Tromsøya på sommerbeite (intervju Ola Omma 1999, Sveen 2013). Denne reineieren opptrer i en rekke skriftlige kilder og med stadig nye beiteområder på øyene på Tromskysten. På 1850-tallet holdt han til i Rávdnjévággi (Qvigstad & Wiklund 1909, Sveen 2013). Det kan tenkes at siidaene som skulle til Sállir eller videre til de andre øyene tidligere brukte to forskjellige flytteveier for å holde flokkene atskilt.

11.2 Tidsdybde

De muntlige og skriftlige kildene fra 18- og 1900-tallet gir et broket bilde av reindriften på Sállir/Kvaløya og øyene rundt. Øyene blir brukt til både sommerbeite og helårsdrift. Man flytter med reinflokker mellom innland og kyst, men også mellom ulike øyer (Qvigstad & Wiklund 1909, kap. 9, Walkeapää 2009). Noen gårdbrukere som ble intervjuet i forbindelse med reinbeitekommisjonene på 1800-tallet, mente reindriften på Sállir/Kvaløya var noe som var oppstått i senere tid (Qvigstad & Wiklund 1909). Dette er svært lite trolig ut fra det historiske kildematerialet vi har til Tornesamenes bruk av Tromskysten (Sveen 2003). Det kan imidlertid være at driften hadde ligget nede i en periode. Reinflokkene hadde iallfall utvilsomt økt i andre halvdel av 1800-tallet, som følge av grensestengningen mot Finland og overflyttingen av Kautokeinosamer til Karesuando (Andresen 1991).

Før den statlige reguleringen av reindriften på slutten av 1800-tallet lå forholdene til rette for en helt annen dynamikk i bruken av beite og en helt annen mobilitet i levemåten enn det som var mulig seinere (Sveen 2003, jf. Bjørklund 1999). Det var åpenbart mulig å vende tilbake til livet som flyttsame etter en periode ved kysten hele året. Noen med små flokker livnærte seg av fiske ved kysten i perioder. Folk flyttet med store flokker og små flokker. Gamle folk kunne bli igjen på boplassene ved kysten fordi de ikke klarte flyttingen. Gjennom livsløpet har folk altså kunnet veksle mellom ulike levemåter og næringer (Sveen 2003).

Nettopp denne dynamikken stiller oss overfor noen metodiske utfordringer. Sommerboplassen til fjells er én ting. Den kan lett forstås som en reindriftsboplass. Gammetufter nede ved sjøen er noe annet. De kan ha både sjøsamisk og reindriftsamisk tilknytning.

Når det gjelder tidsdybde, har det stort sett vært foretatt arkeologiske undersøkelser av reindriftsboplasser i innlandet, i Indre Troms. Det dreier seg om sommerboplasser til fjells og hvileboplasser langs de kjente flytteveiene til kysten (Sommerseth 2009), blant annet flytteveien over Jáhkotnjárga/ Malangshalvøya og til Sállir/Kvaløya (jf. Walkeapää 2009). De eldste boplassene som blir tolket som boplasser tilknyttet nomadisk reindrift, er fra 13-/1400-tallet. Dette gjelder blant annet en typisk hvileboplass brukt under flytting, på Finnvegåsen langs flyttevegen til blant annet Sállirjohtit/ Kvaløyasiidaene (Sommerseth 2009, Sveen 2000).

Naturvitenskapelige undersøkelser har resultert i enda eldre vitnesbyrd om reindrift i nærheten av Rávdnjévággi, på Stuoranjárga/Tromsø fastland. I Lávatvuovdi/Lavangsdalen er det gjennom pollenanalyse av kjente reingjerdeplasser påvist kontinuerlig gjerdebruk siden 12-/1300-tallet, og med mulig bruk tilbake til yngre jernalder (Sjögren 2013).

12 Vurdering av verneverdi

12.1 Nasjonal verneverdi

Den reindriftssamiske sommerboplassen med boplasser og gjerdeplasser i Rávdnjevággi/på Finnheia (Askeladden-id 240989) er en sammenhengende kulturminnelokalitet. Lokaliteten er i kraft av sin alder automatisk fredet, noe som innebærer forbud mot inngrep og vern mot alle tiltak ”som er egnet til å skade, ødelegge, grave ut, flytte, forandre, tildekke, skjule eller på annen måte utilbørlig skjemme (...) eller fremkalle fare for at dette kan skje” (kulturminneloven § 3). Automatisk fredete kulturminner har i seg selv nasjonal verneverdi.

Kulturminneforvaltningen har fra første stund understreket betydningen av lokaliteten. Tromsø Museum sa i sin første uttalelse til planforslaget, i 1983, at ”man anser området som så verdifullt ut fra flere verneverdier, basert på både vitenskapelige og allmenne interesser, at det her vil vurderes en områdefredning etter Lov om kulturminner § 21” (brev til Tromsø kommune av 14.03.1983)²¹. Finnheia representerte en historisk kjent reindriftssamisk boplasslokalisitet med stor tetthet av kulturminner og stor variasjonsbredde: ”Hele området er i bruk og kan sammenlignes med en landsby med alle sine aktiviteter” (ibid.)

I 2002 ble verdien av den reindriftssamiske lokaliteten i Rávdnjevággi understreket på høyeste politiske nivå i Sametinget, i en henvendelse fra daværende sametingspresident Sven-Roald Nystø til daværende miljøvernminister Børge Brende. Dette var i forbindelse med gjenopptakelsen av planarbeidet. Også sametingspresidenten påpekte verdien som lå i helheten og sammenhengen i boplasslokaliteten, og i mangfoldet av samiske kulturminner som var representert. Sametingspresidenten løftet i tillegg fram betydningen av lokaliteten for det samiske folk: ”Generelt dreier det seg om vern av det samiske folks historie og kulturarv. Det er meget viktig at slike verdifulle kulturhistoriske områder blir vernet og ivaretatt for fremtidige generasjoners samer. Jeg vurderer området som svært viktig” (brev av 29.11.1982).

Miljøverndepartementet har i stadfestingen av reguleringsplanen for Finnheia i 1988 lagt til grunn at kulturminnene i Rávdnjevággi/på Finnheia skal bevares (brev fra Riksantikvaren til Sametinget 18.01.2018).

12.2 Vitenskapelig verdi/kildeverdi

Landskapet rundt sommerboplassen i Rávdnjevággi er i hovedsak uberørt av inngrep. Kulturminnelokaliteten ligger i sitt opprinnelige miljø. Den er et intakt vitnesbyrd om tidligere reindriftssamisk levemåte og hverdagsliv. Sommerboplassen er svært godt bevart, med et stort antall tydelige tufter og gjerdeplasser og et mangfold av ulike boplassrelaterte strukturer, slik som ovner, gjemmer, ildsted og kilder. En sjelden kulturminnetype som skolegamme er også representert. Gamle stier og reinveier kan fremdeles spores i terrenget. Sammenhengen mellom enkeltminnene er tydelig når man beveger seg gjennom lokaliteten. Vi ser også tidsdybde og endringer i tid, for eksempel ved teltplasser som er etablert på gamle gammeplas-

²¹ På denne tiden hadde samiske kulturminner nettopp fått et eget vern i kulturminneloven. Men kulturmiljøer hadde ennå ikke noe formelt vern. Det måtte en områdefredning til for at Tromsø Museum skulle få gjennomslag for sine synspunkter rundt verdien av det reindriftssamiske kulturmiljøet på Finnheia.

ser og gammer som ligger midt inne i reingjerdeplasser. Det store antallet boplasser og gjerdeplasser på samme lokalitet utgjør et rikt forskningsmateriale til studier av reindriftshistorien på Tromskysten. Det er gjort svært lite arkeologisk forskning på dette feltet.

Det foreligger både skriftlige, arkeologiske og muntlige kilder til sommerbosettingen i Rávdnjevággi/på Finnheia. Dette gir en sjelden mulighet til å studere reindrifths-historien fra mange ulike perspektiv og problemstillinger. Siden det samiske samfunnet tradisjonelt har overført kunnskap om fortiden muntlig og i praksis, har de historiske kildene vært skrevet av andre, slik som skogfunksjonærene Barth (1915) og Ruden (1911) og forfatterne av reinbeitekommissjonene. De skriftlige kildene representerer gjerne majoritetssamfunnets og statens syn på reindriften. Kulturminnene er primærkilder til samisk historie og dermed av ekstra stor betydning for det samiske samfunnet. De arkeologiske kulturminnene i Rávdnjevággi gir adgang til en forståelse av den samiske fortiden basert på hva samene selv har etterlatt seg. Med de muntlige overleveringene får vi i tillegg adgang til historien på individnivå.

Siden sommerboplassen er så godt bevart og mangfoldig og kildene til bruken så rike, har lokaliteten høy pedagogisk verdi. I reindriften og lokalt har det siden tvangsflyttingen vært en kontinuerlig kunnskapsoverføring på stedet. Folk har fortalt barn, barnebarn og slektninger om kulturminnene og videreformidlet personlige minner om dem som bodde der. Også formell kunnskapsoverføring har funnet sted. Lokaliteten har vært brukt i undervisningssammenheng av UiT- Norges arktiske universitet, i forbindelse med feltkurs for arkeologistudenter (2010) og som åsted for kulturminnevandring i regi av Tromsø Museum (2009). Gáisi Giellaguovddáš/språksenter ved Tromsø kommune har også arrangert tur dit (2011).

12.3 Tvangsflyttingen som nasjonal historisk hendelse og tidsskille

Sommerboplassen er knyttet til en hendelse med særlig betydning for den nasjonale og samiske historien: tvangsflyttingen av Karesuandosamer fra Troms på 1920-tallet. Tvangsflyttingen markerer et tidsskille. Reindriftssiidaer og slekter som i hundrevis av år hadde flyttet mellom vinterbeiter på svensk og finsk side og sommerbeiter på Tromskysten, måtte nå oppholde seg på svensk side hele året.

Boplassen ble brått forlatt. Beboerne måtte forlate hjem, båter og eiendeler og kom aldri mer tilbake. Det lå både jerngryter, vannrenner, bryner og annet igjen etter dem. Nettopp dette brå opphøret i bruken kan forklare hvorfor boplassen er så godt bevart. Boplassen vitner både om tiden som var og om bruddet tvangsflyttingen representerte.

Tvangsflyttingen skapte et brudd, ikke bare i levemåte, men også i reindriftas kollektive erindringer. Sállirsiidaenes egen historie var forankret i reinbeitelandet på Kvaløya. Kunnskap om stedene forsvant, selv om noe levde videre lokalt. De tidligere Kvaløyareineierne fortsatte å snakke om det gamle beitelandet, til yngre generasjoner på svensk side som ikke var oppvokst der og ikke var kjent. Tvangsflyttingen skapte dessuten et brudd i sosiale relasjoner, i båndene til kystbefolkningen på norsk side. Det er symptomatisk at etterkommerne av beboerne i Rávdnjevággi/på Finnheia har besøkt den gamle sommerboplassen om somrene siden 1960-/70-tallet uten at folk i Håkøybotn har kjent til det.

12.4 Identitetsverdien

Tvangsflyttingen var en smertefull hendelse for enkeltpersonene og reindriftsslektene som ble berørt. Johannes Marainen har beskrevet etterkommernes årlige besøk på den gamle sommerboplassen som en helingsprosess: "Att återse platsen helar de sår som föräldrarna burit med sig". Andre har beskrevet hvordan beretningene de har hørt gir en helt annen mening når de er på stedet der det har skjedd. Andre igjen forteller at det har vært som å komme hjem å besøke boplassen i Rávdnjevággi/på Finnheia (kap. 8). Boplassen formidler nær familie- og slektshistorie.

Sommerboplassen i Rávdnjevággi har høy identitetsverdi for etterkommerne av dem som bodde der. Med tvangsflyttingen ble Karesuandosamene bortdefinert fra norskekysten og fra det nyetablerte nasjonale fellesskapet som "svensk flyttlapp". Elin Anna Labba kommenterer dette slik: "För samerna själva var medborgarskapet mer administrativt än identitetsskapande. Trots att de samer som flyttade till norska kusten formellt var svenska medborgare, uppger många att de kände sig mer hemma vid norska kusten, eftersom sommarboplatserna var av mer permanent karaktär än vad vinterbeteslanden var (...) Att de renskötande samerna inte såg sig som svenskar, visade sig också genom deras språkkunskaper. De talade nordsamiska, kunde oftast också finska och lite norska, men hade bara begränsade kunskaper i det svenska språket" (kap. 8, s.40-41).

Det flotte forsidebildet i rapporten har et mørkt bakteppe. Dokumentasjonen norske skogfunksjonærer gjorde av boplassen i Rávdnjevággi på begynnelsen av 1900-tallet, var et ledd i prosessen som førte til stengingen av reinbeitene for Karesuandosamene (jf. Andresen 1991, Berg 2000). I tidens ånd fremstilte Ivar Ruden og Agnar Barth reindriftssamene og reinen som skadedyr som "opspiser nationalværdier" (Ruden 1911, s. 28) i norsk natur. Nasjonalverdiene var skog og jordbruksland (Svein 2003).

Etter at tvangsflyttingen var gjennomført, fantes det folk i bygdene på Sállir/Kvaløya som brant ned gammer på de forlatte boplassene, som for å fjerne de siste spor. Vi kjenner ikke omfanget av dette, men vet det skal ha skjedd. De muntlige og skriftlige kildene skaper til sammen et komplekst bilde av forholdet mellom reindriftssamene og bygdebefolkningen. Det var handel og vennskap og daglig kontakt. Det var også arealkonflikter og frykt for reindriftssamene. For dem lokalt som hadde familiære bånd eller vennskapsbånd til Karesuandosamene, medførte tvangsflyttingen savn. Også disse har videreført minnene om reindriftssiidaen i Rávdnjevággi. Også for disse er stedet forbundet med identitetsverdi.

Litteratur

- Andresen, A. 1991 *Omstillingstid: nomadisk reindrift i Torne lappmark og Troms 1840-1920*. Doktoravhandling i historie, Universitetet i Tromsø.
- Barth, A. 1915 *De svenske flytlappers skogødelæggelser i Tromsø amt og disses følger for skogenes nuværende beskaftenhet og utstrækning*. Kristiania.
- Berg, B.A. 2000 *Mot en korporativ reindrift: samisk reindrift i Norge i det 20. århundre eksemplifisert gjennom studier av reindriften på Helgeland*. Guovdageaidnu.
- Bjørklund, I. 1999 Den nasjonale integrasjon av det samiske reindriftssamfunn. I *Norsk ressursforvaltning og samiske rettighetsforhold* (red. I. Bjørklund), s. 52-69. Oslo.
- Elgström O. 1922 *Karesuandolapparna: etnografiska skisser från Köngämä och Lainiovuoma 1916-1919*. Stockholm.
- Elgström O. 1919 *Lappalaiset: resor i Lappland och Norge*. Stockholm.
- Lantto P. 2012 *Lappväsendet: tillämpningen av svensk samepolitik 1885-1971*. Umeå.
- Ljung A. 1995/1944 *Familjeregister för Karesuando (Enontekis) församling för åren 1720-1923: ur ovannämnde församlings samtliga kyrkoböcker* (Dataregistrert utgave ved Lenvik bygdemuseum). Bind II. Finnsnes.
- Lundmark L. 2008 *Stulet land: svensk makt på samisk mark*. Stockholm.
- Marainen J. 1997 *Karesuando samesläkter*. Umeå.
- Qvigstad & Wiklund (red.) 1909 *Renbeitekommissionen af 1907: Dokument angaaende flytlapperne*, bind I og II. Kristiania. Samt *Protokoll: öfver de af kommissionen år 1908 i Tromsø amt hållna förhör*.
- Renbeteskommissionen af 1913, 1917 *Renbeteskommissionens af 1913 Handlingar*. Stockholm.
- Ruden, I. 1911 *Fremstilling av en del av den skade som de svenske flytlapper og ren har voldt paa skogen i Tromsø amt*. Kristiania.
- Skaltje, M.L. 2005 *Luondu juoiggaha*. Guovdageaidnu.

- Sommerseth, I. 2009 *Villreinfangst og tamreindrift i Indre Troms*. Doktoravhandling i arkeologi. Universitetet i Tromsø.
- Storm, D. 1999 Rávdnjemuotki - Straumseidet. I *Ottar* nr. 1:99, s. 40-44. Tromsø.
- Sveen, S.B. 2013 Muntlig tradisjon og samiske stedsnavn på Stuoranjárga/ Tromsø fastland. I *Ottar* nr. 2:2013, s. 41-49. Tromsø.
- Sveen, S.B. 2003 *Boazosápmelaš, boazu ja sudno guhtoneanan. Reinen, rein-eieren og reinbeitelandet: En studie av reindriftssamisk landskapsbruk og landskapsforståelse, forankret i sommerlandet Stuoranjárga*. Hovedfagsoppgave i arkeologi, Universitetet i Tromsø.
- Walkeapää L 2009 *Könkämävuoma-samernas renflyttingar till Norge: om sommarbosättningar i Troms fylke på 1900-talet*. Tromsø.

Øvrig intervjumateriale

Sveen, S.B. 1999 *Intervjuer av Ola Omma, Jåhkamåhkke, 18.-21.06.1999*
(hovedfagsmateriale)

Rapporter

Bruun, Inga M. (red.) 2010 *Registrering av samiske kulturminner på Finnheia.*
Universitetet i Tromsø.

Gintal, Jon P. 2002 Befaringsrapport Sametinget (bebyggelsesplan for
alpinanlegget)

Kalstad, J.A. & Befaringsrapport Finnheia. Tromsø Museum.
S. Dunfjeld 1974

Sjögren, P. 2013 *Paleoekologiska undersökningar i samband med
utvidgelse av E8 i Lavangsdalen.* Tromsø Museum.

Storm, D. 1982 Befaringsrapport i forbindelse med reguleringsplan for
Finnheia. Tromsø Museum.

Sveen, S.B. 2000 Rapport fra utgravning av reindriftssamiske boplasser
i Blåtind skytefelt. Tromsø Museum.

Uttalelser

Brev fra Riksantikvaren til Sametinget 18.01.2018 vedr. plan 1879, Finnheia alpinlandsby
Brev fra Sametinget til Tromsø kommune 22.12.2017 vedr. plan 1879, Finnheia alpinlandsby
Brev fra sametingspresident Sven-Roald Nystø til miljøvernminister Børge Brende 29.11.2002
Brev fra Tromsø Museum til Tromsø kommune 14.03.1983 vedr. reguleringsplan for Finnheia

Lenker

<http://www.askeladden.ra.no>
<https://munin.uit.no/handle/10037/110> (hovedoppgave Sveen 2003)
<https://sv.wikipedia.org/wiki/Sameskola>

